

KERESZTÉNY MAGVETŐ

88. ÉVFOLYAM 2. SZÁM — ALAPÍTÁSI ÉVE 1861
KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

1982

KERESZTÉNY MAGVETŐ

2. szám

1982

88. évfolyam

KOLOZSVÁR-NAPOCA

TARTALOM

A román nép felhívása az Egyesült Nemzetek Szervezete rendkívüli 'leszerelési ülészakához	67
Béke-imádság	68

TANULMÁNYOK

Robinson, Edward: A vallásos tapasztalat tekintélye	69
Emerson, Ralph Waldo: Jellem	75
Dr. Bodor András: Négy százhuszonöt éves a kolozsvári Brassai Sámuel középiskola	77
Kovács István: Adatok Kelemen Lajos élettörténetéhez	89
Mózes Huba (közlő): Balázs Ferenc és Szabédi László közös könyvkiadási terve 1935-ből	91
Fóris Géza: Adatok a pipei egyházközség történetéből, III. rész	92

SZÓSZÉK — ŪRASZTALA

Dr. Pickett, O. Eugene: Nem vagyunk egyedül	100
Dr. Varga Béla: Az Ūr azt nézi, ami a szívb̄n van	102
Szó és tett	105
A tékozló fiú	108
A könyörŪlő szamaritánus	109
Az örökkévaló	111
Székely László: Az együttélés jézusi szabálya	113
Legyetek tökéletesek	115
EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	117
KÖNYVSZEMLE	121

KERESZTÉNY MAGVETŐ

Alapítási éve 1861

Megjelenik negyedévenként

Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: 3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9. Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca,
Lenin út 9. Telef: 146-09. Szerkesztő bizottság: Dr. Kovács Lajos püspök (elnök és
felelős szerkesztő), D. dr. Erdő János (felelős-szerkesztő helyettes), dr. Szabó Árpád,
Szabó Dezső (szerkesztők), Sebe Ferenc és Andrási György (tagok).

A ROMÁN NÉP FELHÍVÁSA

az Egyesült Nemzetek Szervezete
rendkívüli leszerelési ülészakájához

Mi, Románia Szocialista Köztársaság honpolgárai, egész nemzetünk, aggódva a népek békéjét, sőt létét erősen fenyegető fegyverkezési hajsza fokozódása miatt, látva, hogy a béke és a biztonság növekvő veszélyben forog — e különleges súlyos nemzetközi körülmények között — ünnepélyesen felhívjuk az Egyesült Nemzetek Szervezetének rendkívüli leszerelési ülészakát, fogadjon el konkrét intézkedéseket, amelyek hozzák meg a leszerelés, elsősorban a nukleáris leszerelés megkezdését, a katonai költségvetések csökkentésének megkezdését, hogy a fegyverkezési hajsza leállítására és csökkentésére folytán felszabaduló óriási anyagi és emberi erőforrásokat a haladás és jólét szolgálatába, a gazdasági gyengénfejlettség felszámolása szolgálatába állítsák.

A román nép, akárcsak a többi európai nép, határozottan követeli: állítsák le újabb középhatósugarú rakéták betelepítését és fejlesztését, vonják vissza és semmisítsék meg a meglévő rakétákat, küszöböljék ki végérvényesen a nukleáris fegyverzetet a kontinensről.

Ma az egész emberiség válaszút előtt áll: háborút vagy békét. Semmi sem indokolhatja a fegyverkezés és a háború politikáját.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete, az összes államok és kormányok vezetői — akiknek képviselői összeültek e rendkívüli ülészak keretében — messzemenő felelősséggel tartoznak a népeknek, az emberi civilizáció jövőjének, hogy megszabadítsák a világot a fegyverkezés terhétől és a nukleáris háború félelmetes rémképétől, megfékezzék a katasztrófához vezető hajsztát, megmentsek és megszilárdítsák a békét.

Az emberek léte, az emberiség jövője nevében felhívjuk az Egyesült Nemzetek Szervezetét, az összes államokat és népeket, tegyék túl magukat mindennemű gátló szemponton és körülményen, határozzák el a fegyverkezési hajsza leállítását, a leszerelés és elsősorban a nukleáris leszerelés megkezdését!

Amíg nem hullottak le az első nukleáris bombák, lássunk hozzá a leszereléshez! Amikor hullani kezdenek a bombák, túl késő lesz!

A román nép, a világ összes népei oldalán, követeli, hogy cselekedjenek minél gyorsabban most, amíg még nem késő, s biztosítsák az emberek alapvető jogát — a békéhez, az élethez, a szabadsághoz való jogot!

A leghatározottabban követeljük, hogy hallgassák meg a népek szavát, tartsák tiszteletben békeakarátát!

BÉKE-IMÁDSÁG

Vezess engem a halálból az életre,
Kétségbeesésből a reménységre;
Vezess engem a hazugságból az igazságra,
Félelemből a bizalomra;
Vezess engem gyűlöletből a szeretetre,
Háborúból a békére.
A béke töltse be szívünket,
Világunkat és világegyetemünket.

TANULMÁNYOK

ROBINSON, EDWARD

A VALLÁSOS TAPASZTALAT TEKINTÉLYE

Célunk a tapasztalat és tekintély közötti kapcsolat fontosabb megnyilvánulásait feltárni, és feleletet keresni arra a kérdésre, hogy a vallásos tapasztalatnak van-e valamilyen tekintélye számunkra.

Mi a tekintély? Az élet természetes, magától értetődő jelensége. Kényszerítő hatalom, erő, mely a véleményt befolyásolja, a hitet ösztönzi, a magaviseletet meghatározza, és cselekedetre indít. A tekintély nem csupán erővel, hanem vonzalommal is kényszeríthet. Vannak egyének, akik figyelmet, lojalitást és vonzalmat parancsolnak egyszerűen azért, mert erre érdemesek. Ez a megállapítás érvényes a művészet, irodalom, zene egyes alkotásaira is.

A tekintély és engedelmisség korrelatív fogalmak: az előbbi többséget, az utóbbi függőséget foglal magában. A tekintély gyakorlása a céltól, az érvényesülési tértől és az eszközöktől függően különböző módon történik. Az eredmény azonban mindig ugyanaz: cselekvésre indító engedelmisség kiváltása. A tekintély nem lehet cél önmagában, hanem csak eszköz a cél eléréséhez, más szóval: alárendelt eszköze a személyiségnek. (Höfdding).

A vallásos tapasztalat vizsgálata a vallásból indul ki. Amint például az ipari tapasztalat az ipar valamilyen elméleti és gyakorlati ismeretét jelenti, vagy az orvosi tapasztalat az orvostudományban való jártasságot, úgy a vallásos élmény sem más, mint a „vallás” tapasztalása. A vallásos tapasztalat mindig megelőzi a vallást.

Sok ember első Isten-ismerete, transzcendens tudatossága a vallásos hagyományokból származik. De tanítás vagy közösség nélkül sokan nem juthattak volna el vallásos tudatosságra. Ismerünk olyan személyeket, akik későn lettek vallásosak, miután felismerték, hogy a meglátás és tapasztalat valóban azokra a valóságokra vonatkozik, amelyről a vallás beszél. A gyermekkor tanulmányozása arról győzött meg, hogy a gyermekek már korán eljuthatnak a lelki valóságok tudatára, hamarább, mint a beszédhez vagy fogalmakhoz, melyekkel azokat a valóságokat leírják.

A vallásos tapasztalat a legsajátosabb pszichikai valóság, mely Isten valamilyen tapasztalását foglalja magában. Meghatározása pozitív formában nehéz feladat, mivel a transzcendens egyik lényeges eleme éppen

---

Az Unitárius Világszövetség — IARF — teológiai konferenciáján (Maredsous, Belgium, 1981, júl. 23) tartott előadás; rövidített szöveg, fordította D. dr. Erdő János.

az, hogy minden meghatározáson túl van. Túl van gondolkozásunk kategóriáin: túl a tér fogalmán, amikor végtelennek fogjuk fel, túl az idő fogalmán, amikor örökkévalónak hisszük. Ez a végtelen valóság leírhatatlan. A Jahvéről alkotott prófétai látomás „Vagyok, aki vagyok“ teljesen és abszolút módon túl van mindazon, amit az ember felfoghat vagy ellenőrizhet. A vallás történetében ez az Istenről alkotott legmagasabb és tiszteletet keltő fogalom.

Az „isteni“ fogalma megfelel Ottó Rudolf „mysterium tremendum“ tapasztalatának, mely a „Szentségesről“ alkotott ismereteinek forrása. Ezek a fogalmak azonban nem vakíthatnak el egy másik igazsággal szemben, mely számunkra hasonlóképpen fontos. Az istenség transzcendenciájának felfogásával szemben ott van az a felismerés és állandóan visszatérő figyelmeztetés, hogy Isten az élet kicsi, jelentéktelen dolgai által is szól az emberekhez. Az Úr nem földrengés vagy tűz által, hanem csendes hangon szólott Ilyés prófétához. Az evangéliumok hasonlóképpen hangsúlyozzák a látszólag jelentéktelen dolgok fontosságát, mint például a mustármag, az elveszett pénz, só stb. Akik látnak és hallanak, azok a mindennapi élet egyszerű dolgai által megérik a szellem végtelen világának valóságát.

A vallásos tapasztalat tanulmányozásának úttörője William James volt. Érdemeit elismerjük, de kénytelenek vagyunk rámutatni egyik lényeges tévedésére is. Ő a vallásos tapasztalatot valami feltűnő, rendkívüli, különleges jelenségnek fogta föl, amikor a tudat hirtelen megváltozik, és az egyén „mássá“ lesz, mint ami volt. „Adataimat — mondom — a tárgy rendkívüliségében kerestem“. Kétségtelen, hogy vannak olyan emberek, akiknek lelki növekedését éppen a megkülönböztető és különleges esetek jellemzik. Ezek azonban kisebbségben vannak. Az emberek többsége nem mutat fel életében olyan érdekes egyedi eseteket, mint a William James híres munkájában „The varieties of religious experiences“-ben található példák. Fennáll tehát az a veszély, hogy a vallásos tapasztalatot csak különleges tehetségekkel felruházott egyénekre korlátozzuk, másoktól pedig megtagadjuk a vallásos tapasztalat lehetőségét. Hagyományaink és a figyelmes vizsgálódások arra emlékeztetnek, hogy nincs olyan dolog, melynek ne lenne jelentése egy lelkileg ép egyén életében. A „jelek és csodák“ kutatása azt a veszélyt jelenti, hogy a kicsi dolgokat nem vesszük észre, noha azokra is éppen úgy szükségünk van. De Caussade is utal erre, amikor „a jelen pillanat szentségéről“ többek között ezeket mondja: „Isten tevékenységének csodái, melyek, amikor róluk olvasunk, elragadnak, csak arra szolgálhatnak, hogy a körülöttünk levő kicsi dolgokat és történéseket unalmassá tegyék számunkra. Pedig éppen ezek a jelentéktelen dolgok azok, melyek csodát tehetnének számunkra, ha azokat nem vetettük volna meg.“

A vallásos tapasztalat tekintélye korlátozott, különböző tényezők gyengítik, sőt tagadják. Köztudott, hogy szekularizált kultúrában élünk. A szekularis tagadja a transzcendenst; hogy a mindennapi létezés anyagi világán túl mi van, az őt nem érdekli. Ilyen szellemi légkörben mind nehezebb egy szellemi világrend állítása, vagy komoly mérlegelése azoknak a tapasztalatoknak, amelyek kérdés tárgyává teszik a természettudományos világnézetet. A tudomány és technikai megvalósítások az ember hatalmának és a természet feletti uralmának korlátlan növelését ígérik. Emellett erősödik az a felismerés, hogy a tudomány által az embernek ígért hatalom kétélű. Egyfelől mindinkább tudatossá válik szá-

munkra, hogy ez a hatalom nemcsak a természet feletti uralomra szolgál, hanem rombolásra is képes. Feltételezhetjük, hogy ez a rombolási folyamat márís munkában van. Másfelől nem rejthetjük el azt a tényt, hogy a tudomány bármit is tett az ember uralmának előmozdítására, még mindig keveset tett arra nézve, hogy az egyén képes legyen korlátozni agresszivitását, mérsékelni az egoizmus, individualizmus és nacionalizmus szellemét, mely ha továbbra is korlátlan marad, az emberiség fennmaradását veszélyezteti.

A szellemi tapasztalat elismerése a tudomány mindenhatóságában való csalódással szemben erősödik. Sok ember számára lehet, hogy Isten halott. Ez azonban nem akadály arra, hogy a szellemi valóság be ne hatoljon tudatunkba úgy, mint ahogy a fű áttöri a betont, gyakran a legvalószínűtlenebb helyeken. A Biblia tanítja, hogy „Isten nem csúfoltatik meg“. Az „isteni“ megjelenése szokatlan, vagy társadalmilag sokszor elfogadhatatlan formákban történhetik. A keresztyén felekezetek általában nem rokonszenveznek a lélek ilyen megnyilvánulásaival, melyek kihívást jelentenek a hagyományokkal szemben, elvetik a hit és vallásosság régi formáit, de helyettük nem nyújtanak új, kipróbált formákat.

Mintegy 11 éve foglalkozom a vallásos tapasztalat tanulmányozásával az oxfordi Valláslélektani Kutatóintézetben. A rendelkezésemre álló jelenkori gazdag dokumentációs anyag mellőzésével, legyen szabad a 17. század egyik kiemelkedő személyiségének, Pascal vallásos tapasztalatára utalnom. Pascal (1623—1662) matematikai lángész volt, korszakalkotó eredményeket ért el a matematika és a természettudományok terén, s jelentős mértékben hozzájárult a fizika fejlődéséhez. 1654-ben a Port Royal des Champs kolostorba lépett, hol anélkül, hogy fogadalmat tett volna, szigorú aszkézisben élt; egyike volt a janzenizmus előharcosainak a jezsuiták ellen. Amikor meghalt, nyakán zsinorhoz erősítve egy pergamendarabot találtak, melyre a tudós egyik rendkívüli vallásos tapasztalatát írta le röviden, hogy azt soha el ne felejtse. 1654. november 23-án, 31 éves korában élte át ezt a tapasztalatot. Megvilágosodott lelkében, hogy nyugalmát Istennél kell keresnie, akiről a próféták és evangélisták szóltak. Ennek az istenélménynek tekintélye kétségbe nem vonható bizonyosság maradt számára.

Pascal egyike volt azoknak a gondolkodóknak, akik a világ tudományos értelmezése és az élet vallásos értelme közötti feszültséget átérezte és kifejezte. Számos mondásában találunk utalást állásfoglalására: „Az értelem utolsó lépése az, hogy felismerje, miszerint rajta túl nagyon sok minden létezik“. „A szívnek megvannak a maga bizonyítékai, melyeket az ész nem ismer“. „Az ész nem győzheti le teljesen a kételkedést; a teljes igazság a kinyilatkoztatásban van“.

A vallásos tapasztalat tekintélyével kapcsolatos problémákat a következőkben foglalhatjuk össze: meddig engedhetem meg, hogy az én tapasztalatom tekintély legyen számomra, és mennyire bizhatok benne? Meddig engedhetem meg, hogy más ember vallásos tapasztalata tekintély lehessen számomra? Érvényes-e más ember tapasztalata számomra, ha én azt nem éltem át?

A vallásos tapasztalat tekintélyét a kommunikáció hiánya nagymértékben befolyásolja, enélkül lehetetlen egymás tapasztalatainak megismerése és a tapasztalat valóságának megerősítése. A kommunikáció struktúráját az élő és megfelelően működő tradíció alkotja. A vallásos hagyomány azonban csak állandó és folytonos megújulási folyamatban töltheti be funkcióját. Ez a megújulás pedig a teremtoré képzlet meg-elevenítő erői által tarthatók fenn, melyek a művészetben nyernek szemléltető kifejezést.

Amióta az oxfordi Valláslélektani Kutatóintézetben dolgozom, egyik meglepő tapasztalatom, hogy azok az egyének, akik miután leírták vallásos tapasztalatukat, elmondták nekem, hogy én vagyok az első, akinek tapasztalatukról nyilatkoztak. Sokan bevallották, hogy vallásos tapasztalatukat éveken át titokban őrizték szívében, mivel úgy érezték, hogy senki sem értené meg őket; sőt, idegbetegnek tartanak. Tudják, hogy ami velük történt, az szokatlan, ritka eset, ami kevés ember életében fordulhat elő. Végül arra kértek, hogy nevüket a nyilvánossággal ne közöljem. Ez a sajátos magatartás és állásfoglalás a lelki egyedülvalóságból származik, mely az átélt vallásos tapasztalatot titokban akarja tartani. És mivel nem beszél róla, könnyen elfelejti, vagy legjobb esetben tudata szélére kerül, nem használja fel élete értelmének megvilágítására. Ennek fő oka a vallásos hagyományok hanyatlása és a kommunikációs eszközök megújításának elmulasztása. Mindez a keresztény felekezetek általános gyengesége.

Ismeretes az a felfogás, mely szerint a hagyomány egy hosszú időn át összehalmozódott szokás, ismeret és gyakorlat élettelen gyűjteménye. Ezzel szemben mi a hagyományt egy élő, állandóan gyarapodó valóságnak fogjuk fel, melynek fennmaradása és funkciója megkívánja az egészséges és állandóan megújuló állapotot. A hagyománynak mindenütt és minden pillanatban meg kell újulnia a tapasztalat által. A hagyomány nem más, mint örökség a múltból, a halott ajándéka az élő számára. Minden kultúrában, amit az egyik nemzedék értékel és becsül, a következőnek adja át. Amit megtart és átad, az tulajdonképpen leszűrt emberi tapasztalat koncentrált formája, melyet mindegyik nemzedék asszimilálhat, majd a maga új tapasztalataival gazdagítva tovább adja.

A hagyomány és tapasztalat, bár gyakran úgy tűnhetik fel, hogy ellentétben vannak egymással valóban tudnak — és kell is — találkozniok; összekapcsolódásukból új élet keletkezik. Hogy egy tradíció a megújulás felé állandóan nyitott legyen, nagy kockázatot foglal magában. De ha a mag nem esik a földbe, és nem hal meg, nem hozhat gyümölcsöt. Egyetlen élet sem kivétel e szigorú törvény alól. Michael Tippett zeneszerző „Fourth Symphony“ című művéről az egyik kritikus ezeket írta: „A szerző a hagyomány világában dolgozik, de a jelenleg fennálló állapotot összetöri“. Az a hagyomány, amely nem képes megváltozni külső formáiban, liturgiájában, tanításában, az elkerülhetetlenül megsemmisül. Ennek a hanyatlásnak egyik jele a kommunikáció összeomlása, mely a nyelv elavulásának következménye; a nyelv teszi lehetővé, ugyanis, hogy az emberek egymással megosszák tapasztalatukat, legyőzzék elszigeteltségük érzését, és megerősítsék a valóságnak ismert igazságot szíveikben.

Napjainkban sokat foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy vallásos nyelvünk elavult-e, vagy csak elavulófélben van? Angliában az elmúlt két évtized alatt a keresztyény felekezetek széleskörű és kitartó erőfeszítést fejtettek ki, hogy a Bibliát és a liturgiát mindenki számára érthető, új formába ültessék át. A régi nyelvet újjal helyettesítették, a Biblia értelmezését korszerű kommentárok kiadásával segítették elő, az evangélium és a társadalom közötti kapcsolatról sok értékes tanulmányt jelentettek meg, és a teológiai irodalmat nagymértékben gazdagították. Mindezek a törekvések a vallásos élet és nyelv megújulását szolgálták.

Néhány éve foglalkoztat a vallásos tapasztalatokról szóló beszámolóknak jelentkező érdekes probléma. Az emberek azt mondják, hogy ami velük történt, az leírhatatlan. Mégis terjedelmesen, a szóbeli képzelet nagy elevenségével próbálják visszaadni mindazt, ami velük történt. Miért teszik ezt? A felelet a tekintély kérdésével függ össze. A vallásos tapasztalat lényegében szubjektív. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy nincs benne semmi objektív valóság. Amikor Jeremiás azt írta: „Az Úr szava jött hozzám mondván...” a próféta valóban saját szubjektív tapasztalatát: egy valóságos és objektív jelenlét tapasztalatát írta le, mely tekintély volt nemcsak számára, hanem mindazokra, akik hallgattak arra, amit az Úr mondott Jeremiás által. A próféta nyelve ma szokatlannak tűnhetik, de vallásos tapasztalatát, ha komolyan vesszük, a szubjektív tapasztalat valóságát el kell fogadnunk. Ez pedig jelenti nem csupán elfogadni azt, ami egy valóságos tapasztalat, hanem elfogadása annak, ami egy valóságnak a tapasztalata.

A vallásos tapasztalat közlésével kapcsolatban különbséget kell tennünk a közvetlen és közvetett kommunikáció között, melyről először Kierkegaard tanított. A közvetlen kommunikáció az objektív tapasztalat közlésének eszköze, a szubjektív tapasztalat ezzel szemben közvetett közlést igényel.

Az objektív világról alkotott bármilyen információt, erre a célra kialakult, nyelv és szimbólumok által közvetlenül közöljük. A cél az, hogy az értelmünkben levő gondolatokat és ismereteket változatlanul másoknak átadjuk. Az átadást, a kommunikáció helyességét ellenőrizhetjük, ha az egyének értelmének tartalmát összehasonlítjuk azzal, ami értelmünkben van. A legtöbb tanítás ilyen közvetlen kommunikáció. Van olyan felfogás, hogy nincs is szükség tanítóra, mivel az objektív igazság tanulmányozása viszonylagosan személytelen ügy. Megismerésében segíthet egy másik értelem, mint közvetítő, de valójában csak önmagán segíthet.

A közvetett kommunikáció alapállása az, hogy az igazság lényegében személyes. Ennélfogva megtanulása egy belső átvételt foglal magában. Ez azonban nem zárja ki, hogy más emberek nem segíthetnének. Az objektív igazság természetéből következik, hogy megtanulása egy belső, velejáró paradox folyamatot von maga után. Ez pedig abban áll, hogy amíg az objektív igazság tanítója mindent megtesz a tanulás megkönnyítése érdekében, addig az a személy, aki az igazságot próbálja közölni, az átvételt szándékosan mind nehezebbé teszi. Kierkegaard ezt a tételt alkalmazza a keresztyénységre: „A céloom: nehezebbé tenni, hogy valaki keresztyény lehessen.”

A közvetett kommunikáció megfelel annak a személyiség módszernek, akinek tanítása legfőbb tekintély számunkra. Ilyen volt Jézus. Ő nem adott egyenes választ hallgatói kérdéseire. Tanítványai körétől eltekintve példázatokban fejtette ki tanait, melyek hallgatóitól helyeztüknek megfelelő személyes magyarázatot és feleletet követeltek.

A kommunikáció feltételezi az egyén részéről az elfogadás kötelezettségét. Valamit elfogadni, átvenni azt jelenti, hogy a közölt ismeretet magunkévá tesszük és életünkbe integráljuk. Ez más szóval azt jelenti, hogy be kell fogadnunk a közölt igazságot, de ugyanakkor arra is készek kell lennünk, hogy elkötelezzük magunkat az igazság kívánta munkára. A szükségelt munka olyan mint a művészet munkája, melyet a művész teremtő tevékenységének fognak fel. Dinamikus értelemben azonban a művészet az emberi tevékenység egész területét felöleli. A művészetek lényegében kommunikációs formák, és mindenki, aki érdekelt — a költő és a művész, az olvasó és a néző — egyaránt részt kell hogy vegyen benne. A teremtő képzelet emberi alkatunk egyetemes eleme. A művész nem különleges személy: minden ember kisebb-nagyobb mértékben, tehetségétől függően, a maga módján művész. A művészet munkája nem állhat fenn a közösségtől elszigetelten, mivel a közösség táplálja a művészt, igényli munkáját, és segíti elő fejlődését.

Napjainkban a művészetek virágzásáról szoktak beszélni. A társadalom civilizációjának színvonalát a művészeti teljesítmények fokával mérik. Minden művészi hagyomány valamilyen formában a vallásban gyökerezik. Mégis ma a művészet és irodalom vallási vonatkozása általában szegény. Igaz, hogy Nyugateurópában a vallásos művészetnek nagy hagyománya van. De vajon ez a hagyomány tükrözi-e az állandó növekedési és megújulási folyamatot, mely egyedül biztosíthatja vitalitását? Egy olyan vallás, mely tiszteli a múlt művészetét, és ugyanakkor közömbös a jelenkor valóságaival szemben, csak arra a megállapításra indíthatja az embereket, hogy a vallás a múlthoz tartozik. Ha tehát azt kérdezzük: hogyan tudom vallásos tapasztalatom valóságát másnak átadni, és hogyan ismerhetem fel más ember vallásos tapasztalatának érvényességét önmagamra nézve, a feleletet nem a logika erejével vagy ésszerű bizonyítékkal adhatjuk meg, hanem a teremtő képzelet segítségével. A képzelet egyedül teheti lehetővé, hogy a szikra átugorja a szakadékot, és engedi meg, hogy a folyam az egyik és a másik lélek között zavartalanul folyjon. Csak így lehet a lelki egyedülvalóságot legyőzni. Az egyén csak így találhatja meg tapasztalata igazságának megerősítését, és tudja a vallásos tapasztalat tekintélyét visszaszerezni, hogy vele a közösséget gazdagíthassa.

A vallásos tekintély története nehéz küzdelmekkel terhes. Sokszor visszaéltek vele, és erőszakkal kényszerítették ki elfogadását. Sok esetben fellázadtak ellene, és számos teremtő mozgalmat váltott ki, mely lehetővé tette minden embernek azt a szabadságot, hogy hitfelfogását kinyilvánítsa, és Istent úgy imádjá, ahogy helyesnek gondolja anélkül, hogy bárkinek tekintélyét elfogadná. Kötelességünk ezt a nehezen kiharcolt szabadságot megőrizni a vallásos tapasztalat valóságának elismerésében, a tekintély jobb megértésében és az egymástól való tanulás lehetőségének biztosításában.

Emerson halálának százéves évfordulójára

EMERSON, RALPH WALDO

JELLEM

A jellem egy tartalékerő, mely — eszközök híján — csupán jelenvalóságával hat. Mint meghatározhatatlan erő bázisa vagy formája magyarázható csak meg, mint bizalmasa egy embernek, vagy egy szellem, melynek impulzusai vezetik őt, amelynek tanácsait nyomban nem oszthatja szét; amely társasága neki, úgy, hogy az ilyen ember legtöbbször magánosan él, vagy ha társadalmi hajlandóságai is vannak, nincs szüksége a társaságra, hanem nagyon jól el tudja szórakoztatni önmagát. A legtisztább irodalmi talentum is nagynak látszik egy időben, a másikban kicsinek, a jellem nagysága azonban oly nagy, s foglalatosa sziklaszilárd és nem csökkenthető. Amit mások esetleg tehetséggel vagy ékesszólással érnek el, az ilyen ember valami magnetikus erővel hajtja végre csupán. „A fele erejét nem is használta fel“. A győzelmei és nem a kardok összecsapása demonstrációi a felsőbbségének. Hódít, mert a megjelenése megváltoztatja a dolgok képét. [...]

A karakter természeti erő, épp úgy, mint a fény és a meleg, és az egész természet együtt dolgozik vele. Az, hogy egyik ember jelenvalóságát érezzük és nem a másikat, olyan egyszerű, mint a nehézkedés törvénye. Az igazság a lét csúcspontja, az igazságosság alkalmazása ezekre a dolgokra. Minden individuális lény bizonyos fokozatban foglal helyet, aszerint, hogy ez az elem mennyire tiszta benne. A tisztábbak akarata kiárad belőlük másokba, mint ahogy a víz a magasabb edényből lefolyik az alacsonyabba. Ennek a természeti erőnek épp úgy nem lehet ellenállni, mint bármely más természeti erőnek. Földobhatunk ugyan egy követ néhány másodpercre a levegőbe, mégis igaz az, hogy minden kő mindig le fog esni. És bármennyi esetét soroljuk is fel a büntetlen lopásoknak vagy a hazugságnak, amelyet valaki elhitt, az igazságnak győznie kell, és az igazság privilégiuma az, hogy saját magát tegye elhihetővé. Ilyen morális rend a jellem is, az egyén természetén át nézve. Az egyén mindig befejezett. Idő és tér, szabadság és kényszerűség, igazság és gondolat nem szabadok többé. Itt a világegyetem már zár vagy súlyt. Lelkének tulajdonságaival átítatva minden megvan az emberben. S amilyen tulajdonság van benne, azzal tölt el mindent, amit elérhet; — nem is törekszik arra, hogy a végtelenbe veszítse el magát, hanem bármily hosszú vagy görbített a pályája, minden figyelme végül saját magára tér vissza. Elettél tölt be mindent, amit tud, s csupán azt látja, amit élettél tölt be. Úgy foglalja magába a világot, mint a patrióta a hazáját: jellemének anyagi alapja ez és tevékenységének színtere. Az egészséges lélek egyesül az igazsággal és a valóval, s mint a mágnes önmagától helyeződik el a sarkok felé, úgy mint átlátszó tárgy áll minden néző számára közte és a nép között, s aki útban van a nap felé, az útban van az ő személye felé is. A legfelsőbb befolyás eszköze tehát

---

Fordította Bálint Lajos; megjelent R. W. Emerson „Essayk“ c. művében. 80—105. l.

mindazok számára, akik nincsenek vele egyenlő magasságban. Így a jellemes ember lelkiismerete a társadalomnak, amelyhez tartozik.

Ennek az erőnek természetes mértéke a körülmények ellenállása. A nem tiszta ember olyannak nézi az életet, ahogy véleményekben, eseményekben és emberekben visszatükröződik. A cselekvést nem láthatják, amíg meg nem történt. Pedig ennek morális eleme már előbb is élt a cselekvőben, és akár jó, akár rossz, szándékát könnyen meg lehetett volna mondani előre is. A természetben minden dolog bipoláris, vagyis van egy pozitív és egy negatív pólusa. Van férfi és van nő, van szellem és cselekedet, van észak és dél. A szellem: a pozitív, a történés: a negatív. Az akarat: az északi, a kivitelezés: a déli sarok. A jellemet úgy kell nézni, mint aminek természetes helye az északiban van. Része van a rendszer magnetikus áramaiban. A gyenge lelkeket a déli, vagyis a negatív pólus felé vonzza. Ezek minden cselekvésnek csupán hasznát és kárát tekintik. Sohasem vesznek észre egy princípiumot addig, amíg nem helyeződött el egy személyben. Nem akarnak szeretetre méltóak lenni, hanem azt kívánják, hogy szeressék őket. Az előbbi fajta jellem szereti, ha a hibáit emlegetik, a másik fajta nem szeret hibáiról hallani. Ezek a megtörtént dolgokat tisztelik, s ha biztosítod őket valamely tényről, kapcsolatáról vagy a körülmények bizonyos sorrendjéről — semmi másra nem lesznek kíváncsiak. A hős látja, hogy az eredmény alsóbbrendű valami, ami neki kell, hogy engedelmessédjék. Az események megadott rendjének nincs hatalmában, hogy biztosítsa számára azt a kielégülést, melyet a képzelő ereje fűzött hozzá; a jóság szelleme hiányzik a dolgok valamely részéből. míg egy bizonyos szellemnek jut a teljesítés, mely ezt az erőt és győzelmet, mely természetes gyümölcse, belé vezet az események valamely rendjébe. A körülmények semmiféle megváltozása nem javíthatja ki a jellem hibáját. [..]

A karakter centralitás, és lehetetlenség az, hogy lejjebb kerüljön vagy ledöntessék. A jellem: a természet legmagasabb formájában. Haszontalan utánozni vagy szembeszállni vele. Annyi ellenállóképesség és állhatatosság, meg teremtő erő van ebben a hatalomban, hogy legyőz minden vetélkedést. Ez a mestermű akkor sikerült a legjobban, ha nem volt vele dolga senki másnak, csak a természet kezének. Gondoskodva van arról, hogy a nagyrahivatottak árnyékban jussanak az életbe, hogy ne őrizhesse és ne kürtölhesse ki egy ezerszemű Athén a fiatal géniuszt minden új gondolatát. [..]

A jellemnek térre van szüksége; nem szabad korlátozni személyekkel, sem pedig megítélni olyan megnyilvánulásaiból, amelyeket a cselekvés lázában vagy kivételes pillanatokban adott. Épp annyira szűksége van a távlatra, mint egy nagy épületnek. [..]

Az isteni ember a szellem próféciája, a szív reményének barátja. A mi boldogságunk e kettőnek egyben való teljesülését várja. Századoknak kell kinyilatkoztatniok ezt a morális erőt. Minden erő árnyéka vagy szimbóluma ennek. Gyönyört adó és erős a költészet, míg innen meríti az ihletét. A világ könyvébe írják nevüket az emberek, ha ez tölti el őket. Nem ismerjük ezt az isteni formát, csak az álmát és a próféciáját; nem ismerjük azt a fenséges megjelenést, mely tulajdona azoknak, akik megnyugtatták és egyben megindítják azokat, akik nézik őket. Be fogjuk látni egy napon, hogy a legelrejtettebb energia a legnyilvánosabb, hogy a minőség pótolja a mennyiséget, hogy a jellem nagysága a sötétben is tevékeny, és segítségére van annak, aki sohasem látta. Mind az

a nagyság, ami eddig megnyilatkozott számunkra, csak kezdet és buzditás ilyen irányban. Azoknak az isteneknek és szenteknek története, kiket a világ alkotott és tisztelt, mindmegannyi dokumentuma a karakternek. Évszázadok ujjongtak egy ifjú életén, aki semmit sem kapott a szerencsétől, akit a saját népe feszített meg a Golgotán, aki lelkének tisztaságával epikus fényt árasztott halálának minden részletére, és minden részletét általános szimbólummá tette az egész emberiség számára. Ez a nagy meghódolásunk volt eddig a legnagyobb cselekedetünk. De a szellem győzelmet keres az érzékeknek: a jellem erejét, amely megtéríti a bírót, a bírálót, a zsoldost és a királyt; amely uralkodik az állati és ásványi erőkön, és egyesül a nedvek, a folyók, a szelek, a csillagok és a morális tényezők körfutásával.

S ha nem is tudunk egyszeriben eljutni ilyen magasságba, legalább is nézzünk fel hódolattal oda. A társadalom nagy előnyöket ad azoknak, akik bírják ezt az erőt, de ugyanolyan hátrányokat is. Éppen ezért fokozottabban kell elővigyázatosoknak lennünk megítélésünkben. Sohasem bocsátom meg a barátaimnak, ha nem tudnak megismerni egy nagy jellemet, és nem tudják hálás szívességgel befogadni. Ha aztán végre megérkezik az, amire olyan sokáig vágytunk, s a távol mennyei föld kedves sugaraival áraszt el bennünket, és mi kíméletlenek és kételkedők lennénk, ha ezt a vendéget az utcák fecsegésével és tamaskodásával fogadnók, olyan közönségesség volna ez, amely előtt mintha bezárulnának az ég kapui. Zavarodottság az, sőt valóságos esztelenség, ha a lélek nem ismeri meg többé azt, ami az övé, sem pedig azt, aminek hódolattal és istenfélelemmel tartozik. Van-e vallás ezen kívül, amelyben tudnók, hogy bárhol nyíljék is a lét messze pusztaságán virággá a szent érzés, amelyet tisztelünk, az az én számomra virágzik? Ha senki sem látja, én látom: és egyedül is megismerem a tettek nagyságát. Amíg ez virágzik, addig vasárnapot és ünnepnapot ülök, és félreteszem szomorúságomat, az esztelenségemet és a tréfálkozást. A természet meghódol az ilyen vendég megjelenésének. Sok szem van, amely felfedezni és tisztelni tudja az okos és harcias erényeket, és sokan vannak, akik a zsenit is észre tudják venni csillagos útján. De hã belép házainkba az a szeretet, amely mindent eltűr és mindenről lemond, amely mindent meghihlet, amely saját magának fogadta meg, hogy inkább nyomorult, sőt eszelős lesz ezen a világon, mintsem hogy kezét valamiféle engedményekkel szennyezze be, akkor csak a tiszták és a törekvők ismerhetik meg az arcát, s az egyetlen tisztességadás, amelyben részesíthetik az, hogy sajátjuknak vallják.

Dr. BODOR ANDRÁS

NÉGYSZÁZHUSZONÖT ÉVES A KOLOZSVÁRI BRASSAI SÁMUEL KÖZÉPISKOLA

A XVI. század második felében a reformáció, majd az ellenreformáció hatására az erdélyi iskoláztatás túljutott a korábbi szűk, városi vagy szerzetesi kereteken, és bár látszólag bizonyos csoportok, felekeze-

tek szolgálatába állt, ezt mégis úgy tette, hogy az egyházi és a világi értelmiség nevelésével az egész lakosság felemelkedését tartotta szem előtt. Minden itteni iskola külön szint, helyi sajátosságot képviselt ugyan, de mert benne az európai műveltség egyik vagy másik iránya érvényesült, annak felerősítésével és továbbterjesztésével bekapcsolódott, illetve bekapcsolta szűkebb hazánkat az egyetemes művelődés nagy áramlataiba.

A mostani Brassai Sámuel ipari liceum, az erdélyi unitáriusok egykori iskolája, nemcsak hazai, hanem egész európai viszonylatban egyedülálló intézmény. A polgárság első, a reformációval kezdődő forradalmának, a XVI. század belső és külső, politikai és ideológiai harcainak légkörében született meg, s hogy évszázadokon nem pusztult el, mint sok más akkor keletkezett intézmény, azt fenntartói áldozatkészségének, ragaszkodásának és az erdélyi szellemiségnek köszönhet.

Az iskola megalapítása

Az iskolát a XVI. század közepén, a reformáció itteni terjeszkedésének korában, a független erdélyi fejedelemség kialakulásának idején alapították. A mohácsi vész után Erdély a két nagyhatalom: a Habsburg és a török birodalom terjeszkedési törekvéseinek célja és ütköző területe lett. Az évtizedekig tartó és a sok nyomorúságot hozó versengés a török birodalom javára dőlt el, és 1556-ban Szapolyai János özvegye, Izabella, aki korábban az ország elhagyására kényszerült fiával, a törvényes trónörökösrel, János Zsigmonddal együtt, visszatért Erdélybe, és a Kolozsváron még abban az évben megtartott országgyűlés úgy határozott, hogy mivel János Zsigmond még kiskorú: „Nem tartható képesnek és alkalmasnak a kormányzásra, ezért öt éven át az ország vezetésének legfőbb hatalmát a királynő gyakorolja“. Ugyanannak az országgyűlésnek egy másik határozata kimondja, hogy a „papi javak, valamint a székesegyházi adók egész Erdélyben szálljanak át a királyi kincstárra“. E javak lefoglalásával együtt a szerzetesrendeket is feloszlatták, és a fekete barátokat az országból kitiltották, sőt a fehérvári katolikus püspök, Bornemissza Pál is kénytelen volt elhagyni az országot.

Ezek az események hátrányosan befolyásolták az iskoláztatás helyzetét, és annak teljes átszervezését tették szükségessé. Ezért az 1557. február 6 és 15. között tartott gyulafehérvári országgyűlésen a karok és a rendek szomorúan állapítják meg, hogy „az ifjúság nevelése elanyagoltatott, és a műveletlenség napról-napra terebélyesedik és növekszik“, ezért arra kéri a királynőt, hogy „a köz hasznára és dicséretére“ kegyeskedjék bizonyos helyeket, nevezetesen a szerzetesek zárdáit, gimnáziumokká és iskolákká átalakítani, hogy ezekben az ifjúságot „tudós és nyelvekben jártas férfiak kegyesen és biztonságosan neveljék“. Kérésüket a királynő méltányosnak tartotta, és a szerzetesek két kolostorát, nevezetesen a vásárhelyit és a kolozsvárit, erre a célra kijelölte, amit „az ország urai nyílt tetszésnyilvánítással fogadtak“, s köszönetüket és teljes hűségüket fejezték ki a királynőnek.

Öt hónap múlva, a június 1. és 10. között tartott tordai országgyűlésen a királynő véglegesen jóváhagyja, hogy „Kolozsváron a domonkosok zárdájában, Vásárhelyen a ferencesek zárdájában és Váradon a mindszentek zárdájában iskolák állíttassanak fel“, mégis úgy, hogy Váradon megmaradjon két zárda a fekete barátok és a szürke barátok

részére. Ugyanakkor a királynő a kolozsvári iskola részére száz forintos alapot létesített, és nemsokára az iskola fenntartására adományozta a kolozsvári terület dézsmájának egy negyedét (?). Ennek emlékét az óvári templom ajtaja fölé és a tanácsházba elhelyezett, kőbe véselt, alábbi felirat is megőrizte:

„Királyi adomány vagyok: ennek az iskolának és a szegényeknek az öröksége; aki ezt és az ehhez hasonló javaimat más célra fordítja, az töröltessék az élők könyvéből és az emberek emlékezetéből. Az Urnak 1557 esztendejében.“

Két év múlva, 1559-ben, Izabella meghalt, és János Zsigmond Gyulafehérváron kelt alapító levelében, 1562. szeptember eisején megerősíti és kibővíti az adománylevelet. Ebben hivatkozva a korábbi határozatokra, királyi tisztségénél fogva méltónak tartja, hogy az említett iskolákat tisztességes „jövedelmekkel felékesítse és gazdagítsa.“ Ezért Kolozsváron az ifjúság tanulmányainak előmozdítására, a szegények és az árvák felségélyezésére, a „kolozsvári dézsma negyedét“, a maga egészében, mind a bor, a gabona és „egyéb dolgok“ negyedét, a kolozsvári iskolának adományozza. Az alapítólevél megjelöli annak évi pénzbeli értékét (250 közönséges forint), és meghatározza a dézsmanegyed (kvarte) további felosztását, mégpedig: egyötöde a szegények és az árvák fenntartására (50 frt.), négyötöde (200 frt.), az iskola és a tanuló ifjúság használatára, valamint tanulmányainak előmozdítására fordítandó. A János Zsigmondot követő erdélyi fejedelmek az alapítólevelet megerősítették: Báthori István 1571. december 17-én, Báthori Kristóf 1576. május 2-án és Bethlen Gábor 1626. szeptember 1-én.

Itt említjük meg, hogy a dézsma másik negyedét már a régi királyok a kolozsvári plébánosnak adományozták, a fennmaradó két negyed pedig Bethlen Gábor a Kolozsváron alapított református iskolának adta.

Ilyen módon Kolozsváron a domonkosok óvári zárdájában létesített iskola számára a szükséges anyagi alapok biztosítva voltak. Az épület átalakítását és a szükséges javítások elvégzését a városi vállalkos magára a saját költségén. A fejedelem viszont egy nagy, állítólag 30 ablakos termet építtetett: az Apollo-palotát, amelyet a diákok Apellatiumnak neveztek.

Az első évtizedek

Ami az iskola felekezeti hovatartozását illeti, nyilvánvaló, kezdetben a reformáció egymást követő hullámaiban, illetőleg a kolozsvári plébános, Dávid Ferenc reformátori pályafutásának megfelelően, először lutheránus, azután református (valószínűleg 1564-től) és végül, 1568-tól fogva, unitárius volt.

Mivel a későbbi zivataros időkben az iskola korai irattára csaknem teljesen elpusztult, ezért az iskolának e korszakára vonatkozó belső rendjét, tantervét pontosan nem ismerjük. Tény azonban, hogy vezetői és tanárai Németországban tanultak, ezért joggal feltételezhetjük, hogy a német protestáns iskolák rendszerét, a Melanchtontól bevezetett iskolatípust követte. Ez annál valószínűbb, mivel a brassói Honterus iskola, amelyet a század negyvenes éveiben alapítottak, szintén ezt a típust tartotta szem előtt.

Az ún. protestáns humanista iskolák három fokozatra és nyolc csoportra oszoltak, és a csoportok számozása felülről lefelé haladt, tehát a nyolcas csoport a kezdő tanulókat foglalta magába. Ebben a tanuló az írás, olvasás és a számolás elemeit sajátította el. A középső fokozat 7., 6., 5. és 4. csoportjában a grammatikai oktatást biztosította, és a főcél a latin nyelv alapos elsajátítása volt. A 3. csoportban Catót és Iszokráteszt, a 2.-ban Cicerót, Erasmust és Melanchton kisebb grammatikáját tanulmányozták. A harmadik fokozat, vagyis a 1. csoport poetikát, retorikát és teológiát tanult, a szerzők között Vergilius, Ovidius, Homérosz, a prózáírók közül Cicero, Plutharkhosz, Aiszoposz szerepeltek többek között. Végeredményben a vallásoktatás mellett a latin és görög szerzők megismerése, és főként a latin nyelv elsajátítása volt az oktatás fő célja.

Ami a kolozsvári iskolát illeti, egy 1694-ből származó feljegyzés a parvistákat, etimologistákat, szintaxistákat, poétákat, rétorokat és a logikusokat említi. Az elemistáknak megfelelő parvisták az írást, olvasást és a számolást sajátították el, az etimologisták — szónyomozók — a latin nyelv alapjait, a szintaxisták a latin mondatban szabályait, a többiek pedig a nevüknek megfelelő tárgyakat tanulmányozták. A két legidősebb csoport közül a tógások a papi pályára, a nemes ifjak közül kikerülő secundanusok világi pályára készültek. A harmadik fokozat elvégzése után sokan tanulmányaikat külföldi egyetemeken folytatták.

Az iskolát a *rektor* — *rector scholae* — irányította, s neki két-három, ritkábban négy lektor — tanár — segédkezett. A kisebb diákokat a nagyobbak közül választott és javadalmazásban is részesülő munkatársak, a *collaborator*-ok tanították. A zenét a *cantor* (kántor), és ő vezette az iskola- és a csoportkórusokat. A tanítás reggel korán, rendszerint 5 órakor énekléssel és imával kezdődött, ezután a rektor filozófiát és teológiát adott elő. A lektorok órarendjében az idősebbeknek választási joguk volt. A kántor 12—13-ig tartotta óráit. Az egyes csoportokon belül minden „szaktárgyat“ ugyanaz a lektor tanította. A *collaboratorok* de. 9 és du. 4 óra között tanítottak.

A tantervek és a tantárgyak természetesen korok szerint változtak, és idővel újabb és újabb disziplinák kerültek előadásra, mint például matematika, egyetemes történelem, földrajz, stb., de a felekezeti jellegnek megfelelően a valláserkölcs nevelés és az ún. szépművészetek, amint az iskola régi felirata jelzi — *musis et virtutibus*, — maradtak a didaktikai és pedagógiai célkitűzés alapelvei.

Különösen a XVI. század második felében Kolozsvár az európai műveltség egyik jól ismert központja lett. A „szamosparti Athénben“ gyakran megfordultak a haladó gondolkozású tudósok és reformátorok: németek, olaszok és lengyelek. Többen közülük, mint például Sommer János, Palaeologus Jakab, Francken Keresztély az iskola rektorai vagy lektorai lettek. Életük valóságos regény, gyakran üldözik elől menekülve Erdélyben kerestek menedéket, ahol egyes főurak, különösen a Gerendiek szívesen befogadták őket. Valamennyien felvilágosult gondolkodók, termékeny írók voltak, akik műveiket Svájcban, Német- és Lengyelországban, vagy éppen Kolozsváron Heltai Gáspár nyomdájában adták ki.

Az iskola első rektora, kora egyik legmarkánsabb személyisége, a magyar nyelv ékes szószólója, a fejedelmi udvar papja, Dávid Ferenc volt. Nagy elfoglaltsága miatt Basilius Istvánt vette maga mellé, hogy irányítása mellett intézze az iskola ügyes-bajos dolgait. Az egyik lektora

Molnár Gergely lett, akinek latin nyelvű tan könyvét a XIX. század közepéig használták. Ebben az időben került az iskola élére a sokoldalú tudós és könyvkiadó Heltai Gáspár, a Sárospatakról meghívott Szikszai Fabricius Balázs. A kálvinista korszak legjelentősebb rektora Károlyi Péter, aki a későbbi hitvitákon Dávid Ferenc méltó ellenfele lett. Miután Károlyi Váradra távozott, az iskola vezetését ismét Dávid Ferenc vette át, és az ő mostani működésétől kezdve válik a kolozsvári vallás az unitarizmus tanintézetévé. Nemsokára az iskola rektora II. Rudolf prágai udvarával is szoros kapcsolatot tartó Sommer János lett. Sommer Heraclides moldvai vajda támogatásával az első moldvai latin — a Cotnari-i — iskola megalapítója lett, és jelentős kultúrtörténeti szerepet töltött be ebben a román fejedelemségben. A vajda bukása után Erdélybe menekült, és itt először a brassói, majd a beszercei, végül a kolozsvári unitárius iskola rektora lett (1571—73). Dávid Ferenc vejeként nagy buzgalommal, szóban és írásban terjesztette a „kolozsvári vallást“. Néhány kéziratot műve a kollégium egykori könyvtárában is fennmaradt. Pestisben halt meg 1573-ban Kolozsváron.

Utóda Palaeologus János, korának egyik legnagyobb humanistája, aki nemcsak az erdélyi, hanem a cseh- és a lengyelországi művelődésnek is egyik jelentős személyisége. Hosszabb ideig a Gerendi-testvérek-nél tartózkodott Alcinán, ahol leánya, Despina meghalt. Két évig volt az iskola rektora. Alapos görög tudását Dávid Ferenc egy új szellemű bibliafordításnak akarta megnyerni. Kolozsvárról azonban csakhamar menekülnie kellett, mert a jezsuiták az inkvizíció kezére akarták juttatni. Prágába megy, és tíz év múlva, 1585. május 23-án, Rómában tűzhalállal végezték ki. Az utóbbi időkben, különösen Lengyel-, Cseh- és Olaszországban a történeti kutatás nagy érdeklődést tanúsít Palaeologus élete, tevékenysége és művei iránt.

A korszak többi rektora és lektora közül éppen csak megemlítjük a nagy diplomáciai érzékkel rendelkező Hunyadi Demetert, a költő Bogáti Fazakas Miklóst, a humanizmus hazai történetében is számon tartott Deidrich Györgyöt.

1579-ben Báthori István, ekkor már lengyel király, Kolozsváron megalapította az első katolikus iskolát, majd az egyetemi folkú akadémiát. Ennek vezetésére a Kolozsmonostorra betelepített jezsuitákat bízta meg. A jezsuiták nagyon jól felkészült és a leghatásosabb módszereket alkalmazó, harcos nevelők voltak, és csakhamar Kolozsváron is akkora hírnévre tettek szert, hogy a protestáns nemesek is szívesen küldték gyermekeiket iskolájukba. A város lakossága túlnyomó többségben unitárius lévén, érthetően nem szívesen fogadta az új tanítókat, és csakhamar ellentét támadt a két iskola között. Úgy véljük, hogy az újabb kutatások nagyobb fényt vetnek ennek, valamint a később kirobbanó nyílt ellenségeskedésnek az okaira.

1583 végén az egyik szász származású jezsuita tanár, Peter Frieschbier (Saxo) csatlakozott a kolozsvári valláshoz és az unitárius iskola lektora lett. „Egyben egy sereg tanulót is elvont a jezsuita kollégiumtól, mivel ezek követték tanítójukat az unitárius iskolába. Érthető hát, hogy a jezsuiták mindenáron el akarták távolítani Frieschbiert Kolozsvárról“ — állapítja meg a kérdés egyik jelenlegi lengyel kutatója. A városi tanács hallgatagon ellenállt követelésüknek. Frieschbier egyelőre eltávozott a városból, de 1585. áprilisában visszatért, és az unitárius iskola rektora lett.

Nem kevésbé izgatta a kedélyeket a brandenburgi származású Francken Keresztély. Ő is a jezsuita rend tagjaként nevelkedett Rómában, majd Lengyelországba ment, és mivel a hitelvekben is a rációt tartotta legfőbb értékmérőnek, a rendből kilépett, és a Gerendiekhez menekült Erdélybe. Tőlük lektornak hívták meg az unitáriusok iskolájába. Ebben a minőségében adta ki Heltai nyomdájában Epiktétosz latin fordítását, ami saját és az iskola humanista szellemét tükrözi. A jezsuiták azonban kieszközltek mindkét aposztata üldözését és lefogását, de mielőtt ez megtörtént volna, elhagyták Kolozsvárt. Francken Lengyelországba tért vissza és kibékült a renddel, de 1589. februárjában ismét a kolozsvári iskola lektoraként tűnt fel. Két év múlva Gyulaféhérváron „nyilvánosan megbánta eretnek bűneit“, ami most az unitáriusok között keltett felháborodást. Meg- és áttérései ellenére, 1593-ban Heltai nyomdájában egy unitárius szellemű művet, a *Disputatio*-t adta ki, egy képzelt dialógust a teológusok és a filozófusok között.

Az ilyen megnyilvánulások és a századvégi gyakori politikai változások, különösen Basta szomorú szereplése, aki üldözte az unitáriusokat, majd a város ostroma Székely Mózes által olyan jezsuitaellenes hangulatot teremtettek, hogy 1603-ban a jezsuitáknak távozniuk kellett a városból, és kiűzésükben az iskola tanulói is részt vettek, ami egyáltalán nem váltott dicsőségükre.

A XVII. század

Az iskola lendületes kezdeti fejlődését hosszabb ideig tartó visszaesés váltotta fel, ami nem annyira belső, mint inkább külső tényezőkkel magyarázható. A Báthoriakat követő fejedelmek megtartották ugyan a törvénybe iktatott vallásszabadságot, de elsősorban a református iskolákat támogatták, aminek eredményeként különösen a gyulaféhérvári és a kolozsvári református iskola virágzott fel.

Az unitáriusok helyzetét nehezítette a szombatos vallás elterjedése, amelyet mintegy az unitarizmus hajtásának tekintettek. Ezért azután nemcsak állandó ellenőrzéssel s bizonyos hittételek rájuk kényszerítésével zaklatták, hanem a könyvkiadást is előzetes engedélyhez köttették. Mindebből az iskolának is számos hátránya támadt, bár mindennapi munkáját zavartalanul folytathatta, sőt a könyvkiadás módját is megtalálta. A Heltai-nyomda már megkopott, de a lelkes Makai Nyíró János megtanulta a betűmetszést, új betűkkel látta el, és többek között latin, magyar és német nyelven adta ki Cato bölcs mondasait, ami a városban is uralkodó tényleges helyzetet is tükrözi.

A szászok közül többen, a hatalom vonzásának is engedve, áttértek a református vallásra, és 1628-ban Bethlen Gábor az Appellatiomot nekik engedte át templomozás céljaira.

A tanrendszer a XVI. századhoz képest nem sokat változott. A latin nyelv elsajátítása, a szabadművészetek ápolása, vallási kérdésekben a racionalizmushoz való ragaszkodás továbbra is a nevelés megvalósítandó céljai maradtak. E korszak rektorai közül a Svájcban, Német-, Francia- és Olaszországban tanult, igen gazdag irodalmi és tudományos munkát kifejtő Enyedi György, a tanulmányait Padovában végző Göcs Pál, a danzigi származású Radecius Bálint voltak a legkiválóbbak; a lektorok közül Járai Sámuel és a sokszor meghurcolt Arkosi Gelei Benedek. Mivel 1660-ban a lengyel szociniánusok közül azokat,

akik ragaszkodtak vallásukhoz, kiűzték hazájukból, és sokan közülük Erdélyben, s éppen Kolozsváron telepedtek meg, ezért a XVII. század második felétől kezdve aránylag sok lengyel származású lektort találunk a tantestületben.

Küzdelmes évek

Az önálló erdélyi fejedelemség megszűnésének átmeneti szakasza és a XVIII. század első fele a megpróbáltatások korát jelentette az iskola történetében. Ma is csodálattal és elismeréssel emlékezhetünk vissza arra a hősi magatartásra, amellyel az iskola tanulói, tanárai és természetesen az erdélyi unitáriusok védtek a művelődésnek ezt a szerény, de számukra felmérhetetlen értékű intézményét.

A Habsburgok uralma a híres *Leopoldi diploma* kiadásával vette kezdetét, amely elvileg biztosította ugyan a korábbi szabadságjogokat és kiváltságokat, és a katolikus vallást is méltán, de nem méltó módszerekkel, elvesztett jogaiba igyekezett visszaállítani. Kolozsváron 1693. október 10-én, bizonyos anyagi kárpótlás ellenében, elvették az óvári iskolát, és a tanuló ifjúság a piac nyugati oldalán kapott három, iskolai célokra alig alkalmas, magánházat. 1695—97. között részben e házak átalakításával, részben új helyiségek építésével, az iskola végre megfelelő épületekhez jutott.

Az építkezés még be sem fejeződött, amikor 1697. május 6-án iszonyú tűz támadt a városban, és az egykori feljegyzések szerint, ez „három templommal, két scholával, toronnyal együtt, a városnak nagyobb részét elpusztította úgy, hogy harmada ha megmaradt.”

Mivel ismét építkezni kellett, és pénz sem volt, az iskola rektorát, Kolozsvári Dimén Pált Hollandiába küldték építési segély gyűjtésére. Dimén nem remélt nagy összeggel, több mint 17 ezer forinttal tért vissza, ami azután elegendő volt a tűzkárok rendbehozására. Az egykori feljegyzések beszámolnak a város és az iskola nehéz helyzetéről a Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc idején. Sok diák a kurucokhoz szökött át, nem volt biztosítva az ellátás, a tanulóifjúságot örségekbe szervezték, de a közmondás ellenére, a fegyverek között sem hallgattak el a múzsák, és a tanítás, megcsappant létszámmal ugyan, tovább folyt. Az egyik korabeli feljegyzés elmondja, hogy 1708. július 19-én 40 diák aratni ment a rektornak, munkájukat azonban a kurucok megzavarták, és hármat közülük elfogtak, de hosszú alkudozások után szabadon engedték. A rektor és a lektorok, úgy látszik, gyakran vették igénybe a diákokat mezei munkára, mert 1725-ben a konzisztórium a következő határozatot hozta:

„A scholamesterek tanítványaikat paraszti magok munkájokra mezei robotára, marhák körül való forgolódásra, favágásra, vízhordásra *nullo sub praetextu* applikálni merészeljenek *sub poena* fl. 3, hogy a tanulástól el ne vonassanak.”

A szabadságharc befejezése után új politikai helyzet alakult ki, és a császári udvar minden eszközt felhasznált a protestánsok visszaszorítására. Steinville tábornok katonái 1716-ban elvették a piaci (a mostani főtéri) templomot, amikor a benne elhelyezett könyvnyomda és az iskolai könyvtár is elpusztult. Két év múlva, a piaci iskolát javával együtt, minden kárpótlás nélkül, elvették, és 1718. április 2-án, a

rektor és két lektor vigasztaló és buzdító szavai után, a reményét vesztett ifjúság közül ki-ki a városban szerzett lakására vonult vissza. A kilátástalan helyzet ellenére a vezetőség aránylag rövid idő alatt megtalálta a szükséges megoldást. Már május elsején az iskola kiváló lektora, Szent-Ábrahámi Mihály értesítette a *dispersa iuventus*-t, a szétszéledt ifjúságot, hogy a tanítás a Bel-Magyar utcában atengedett ház négy földszinti és két emeleti termében megkezdődik. Szent-Ábrahámi Mihály iskolai pályáját két új tantárgy, a jog és a földrajz bevezetésével kezdte meg. Dimén halála után, 1720-ban, mint külföldön (Hollandiában és Németországban) tanult ifjú, ő vette át az iskola vezetését. Mivel az anyagi alapokat elvették, ő látta el a collaboratorok segítségével a lektorok feladatait is. Átszervezte az iskola egész rendjét, új szabályok bevezetésével helyreállította a meglazult fegyelmet, ő tiltotta el például a dohányzást, a *herba nicotianá*-nak a használatát, és bizonyos mértékben korlátozta a diákgyűlés — *coetus* — hatáskörét. Hogy a tanulók, alapos felkészültségét biztosítsa, több tárgyból, — számtanból, logikából, földrajzból, világ- és egyháztörténetből, hittanból — tankönyvet írt.

Az iskola belső rendje

Az iskola belső életéről értékes adatokat tartalmaznak azok a rendszeresen vezetett feljegyzések, amelyek az anyagi számadások mellett, a fontosabbnak tartott eseményekről is beszámolnak. 1626-tól kezdődően — kisebb-nagyobb megszakításokkal — a múlt század közepéig, külön naplóba az ún. *Fasciculus Rerum Scholasticarum*-ba vezették. Kiderül belőle a tanulók örökös küzdelme, még nem szűnő tevékenysége az anyagiak biztosítására. Ez a tevékenység nagyon változatos volt: énekeltek a temetéseken, üdvözlő szavakat, verseket mondtak és énekeltek a lakodalmakon és a vendégségeken, karácsonykor csoportokba szerveződve „kántáltak“ a gazdagabb polgárok házáinál, elmentek légációra, virrasztottak a betegek ágyánál, „asszisztáltak“ az ünnepi szertartásokon, magántanítást vállaltak, és nem vonakodtak a mezei munkáktól: kapálástól, aratástól, kaszálástól, szénagyújtástól. A begyűlt összegeket osztásban — *divisió*-ban — osztották szét, elsősorban a rászoruló tanulóknak.

Életüket az iskolában, és a bentlakásban maguk irányították. A diákgyűlés — *coetus* — gondoskodott a fegyelem megtartásáról, a kihágások, vétségek számbavételéről és szigorú megbüntetéséről. A büntetést, akárcsak más iskolákban is, a túlzott szigorúság jellemezte. Ide tartozott a koplaltatás, kikötés, bebörtönzés és a kicsapás; az alsóbb csoportoknál a vesszőzés. Sajátos büntetési forma volt a *plága*, melynek célja a latin nyelv alapos elsajátítása. Minden csoport egyik tagjának a lektor nádpalcát — plágát — adott át, aki annak adta tovább, akit anyanyelvén hallott beszélni. Ha a plága több, mint két napig maradt nála, akkor régebben egy *nummus* (pénz) bírságot fizetett, később 12 sor latin verset, vagy ennek megfelelő prózát kellett megtanulnia, vagy 12 mondatot a Bibliából. Alkalmazásának utolsó szakaszában ismét a pénzbírságra tértek át. A verés sem volt ritka fegyel-

mezési módszer; a XVIII. század közepén egyenesen zsinati meghagyás írta elő a tanároknak, hogy „a gyermekeket kézzel vagy bottal ne verjék... csak pálcával, 3 frt. büntetés mellett.“

A felsősztályosok felszabadultak a pálcá uralma alól, és mint to-
gások vagy secundanusok külön szervezetbe — *coetus*-ba — tömörül-
tek. Az önkormányzati rendszer érvényesítésére a diákság valóságos
„tisztviselői kart“ választott, melynek minden tagja feladatának tar-
totta a hagyomány megőrzését és alkalmazását. Külön szervezet volt az
„esküdtszék“, amely kivizsgált és megbüntetett minden fegyelmi kihá-
gást. A múlt század második felében Benczédi Gergely felújította ezt az
intézményt, és 1947-ben új alapokra helyezve, mi is alkalmaztuk, és
örömmel állapíthatjuk meg, hogy működése eredményesebb és hatható-
sabb volt, mint az igazgató vagy a tantestület fegyelmezése.

A diákság életéből természetesen nem hiányzott a szórakozás sem,
és a hét bizonyos délutánjait szabadtéri játékokkal töltötte, ahogy ma
mondanánk „a sportniak szentelte“; és sok gondot fordított a színját-
szásra. 1572. áprilisában előadták Válaszúti György, az iskola senio-
rának darabját, *A debreceni disputát*, talán ez az első magyar nyelvű
iskolai színjáték, amelynek előadásáról adatunk van. 1626. március 21-
én Bethlen Gábor fejedelem és kísérete is részt vett az iskola által ren-
dezett egyik színelőadáson.

Az iskola a XVIII. században és a reformkorban

A sebtében átalakított magánház csakhamar nem volt elegendő a
tanulók befogadására. Ezért ők maguk építettek agyaggal döngölt sö-
vényfalakból új helyiségeket: 1726-ban négy terem, 1756-ban ugyan-
csak négyet. Az alapítványi vagyon átvétele után az egyetemes egyház
gyűjtésekből tartotta fenn az iskolát, annál is inkább, mert 1724-től
kezdve az iskola fenntartása az egyházközségtől az egyetemes egyház
hatáskörébe ment át. A gyűjtések nem jártak mindig kellő eredménnyel,
s ilyenkor a tantestület fizetése és a tanulók segélyezése elmaradt. Köz-
ban e felekezet tagjai előtt bezárultak a közhivatalok is, és a főurak
néhány kivételével, más vallásra tértek. A megmaradtak, különösen
a Sukiak és a Petrichevich-Horváthok a szó szoros értelmében „táp-
lalták a tanárokat és a tanulókat“. A gyűjtések és az adományozások
folytán mégis akkora összeg gyűlt össze, hogy 1780-ra az iskolát egy
emeletre építhették fel, 1806-ban pedig befejezhették a második emelet
építését is. Ilyen módon az iskola épületének kérdése egy évszázadra
megoldódott.

A XVIII. század folyamán a felvilágosodás szelleme, ha lassan is,
érezte hatását. Mária Terézia 1777-ben kiadta a tanítás egységes
rendszerét és szellemét megkívánó rendeletét, a *Ratio educationis*-t. Ma-
gas követelményeinek azonban az erdélyi iskolák nem tudtak eleget
tenni, ezért II. József 1782-ben Erdélyben bevezeti az ún. *Norma re-
giát*-t, amely csökkentette a *Ratio* túlzású tantervét, és a hangsúlyt
az irodalmi és az esztétikai nevelésre helyezte. Az erdélyi iskolák ennek
alkalmazásától is idegenkedtek, mert belügyeikbe való beleszólásnak te-
kintették. Néhány hónappal később megjelent a *Türeلمي rendelet*, amely
a felvilágosodás szellemében bizonyos enyhítéseket is hozott, sőt az is-
kolának 63 évvel korábban elvett javaiért II. József 5000 frt. kárpót-

lást adott. Az így megindult folyamat kedvező légkört teremtett, mert elkerülhetetlenül a vallásszabadság és az alkotmányosság helyreállítása felé haladt, ami lehetővé tette az iskolában is a reformok egymásutáni alkalmazását.

A tárgyalt korszak igazgatói és tanárai közül messze kimagaslik Szent-Ábrahámi Mihály, Agh István, a jobbágysorsú szülőktől származó Lázár István, a későbbi püspök, a költő és történész Székely Sándor, a „Vadrózsák” gyűjtője Kriza János, a jogtudós Mikó Lőrinc, és mindenekelőtt Brassai Sámuel, aki két ízben is betöltötte az igazgatói tiszteletet (1838—1840 és 1845—1847).

Nincs helyünk kitérni itt mindazokra a tantervi és módszertani változásokra, amelyek a nevelést és az oktatást összhangba hozták az idők követelményeivel. Néhányat azonban mégsem mellőzhetünk: megváltoztak a tantestület címei: a rektorból igazgató, a lektorból professzor, azaz tanár lett; új tantárgyak kerültek be a tantervbe, elmaradtak a régi, középkorias szokások, a diákgyűlés hatáskörét mindinkább az igazgató vette át; modernizálódott a tanterv és a szabadelvű eszmék most éppen úgy otthonra találtak a műzsáknak ebben a hajlékában, mint a XVI. században a racionalizmus dogmaellenes uralma.

Az iskola didaktikai, pedagógiai, szellemi fejlődését nagymértékben előmozdította Brassai Sámuel. 1837-ben már mint ismert tudós lett az iskola tanára, s azt a feladatot kapta, hogy új, a követelményeknek jobban megfelelő tantervet dolgozzon ki. Tantervében Brassai csaknem teljes mértékben szakított az évszázados hagyományos felfogással, és a latin nyelv uralmát megdöntve az anyanyelvi oktatást vezette be. A csoportrendszert a szakrendszerrel helyettesítette, vagyis a tanár nem egy egész csoportot tanított mindenből, hanem egy vagy két tárgyat minden vagy legalábbis a legtöbb csoportban. Nyilván, ez a tantestület szűkebb szakosítását, de alaposabb felkészülését kívánta meg. A csoportokat osztályokkal cserélte fel, és ezek számozását alulról felfelé jelölte. Az oktatás elmélyítésére megkívánta a tankönyvek rendszeres használatát, és ő maga hét tankönyvet írt. Az esztétikai és irodalmi oktatás mellett a korábban elhanyagolt reáltudományok: a matematika, fizika, természettan, ásványtan, növénytan alaposabb művelését is megkívánta, és nagy súlyt fektetett a szertárak rendszeres gyarapítására.

Brassai tervének gyakorlatba ültetésével az iskola nagy lépést tett előre, és sok tekintetben az erdélyi nevelés élvonalába került.

A reformkor más újításokat is hozott: különvált a teológiai tanfolyam, előbb két, majd három, végül négy éves időtartammal önálló akadémiaiá válva fejlődött. 1847-ben jogtudományi tanszéket is létesítettek, de az alapítvány megsemmisülése miatt ez csak egy évig működhetett.

1848 és az azt követő időszak

Az 1848-as szabadságharc idején az iskola épületét katonai kórháznak foglalták le, és a tanulók nagyrésze bevonult katonának, ezért a tanítás egy ideig szünetelt. A forradalmi harc elbukása után az erdélyi helytartóság elismerte az iskola működési jogát, sőt főgimnáziumnak nyilvánította, a jogi tanfolyamot megszüntette, és a filozófiát beolvasztotta a főgimnáziumi tantervbe. Az új nevelésügyi rendelet, az *Ent-*

wurf, biztosította az állam ellenőrzési jogát az iskolák fölött. Ekkor jött létre a nyolc osztályos főgimnázium, amely négy alsó osztályú gimnáziumból és a filozófiai kurzust egységesítő négy felső osztályból állott.

Az *Entwurf* az erdélyi iskolákban határozott ellenkezést váltott ki. 1860-ban ebbe az iskolába, látszólag annak szellemében, de a valóságban a Brassai-tantervnek megfelelő rendszert vezettek be. Ezzel indul meg az a folyamat, amely az iskolát mindinkább modernizálja és színvonalassá teszi. Ezt a folyamatot előmozdító számos ok közül csak néhányat említünk meg:

A szabadelvűség fokozatos fejlődése lassanként feloldotta az, unitáriusok iránt, különösen a magasabb körökben, táplált előítéletet. Ennek szétoszlásához nem kis mértékben járult hozzá az a tény, hogy „felfedeződtek” az angol hitrokonok, akik már az abszolutizmus éveiben hathatós segítséget nyújtottak. A megváltozott hangulat eredménye az iskola számára az lett, hogy más felekezetű és nemzetiségű tanulók; románok, németek, főképpen zsidók egyre nagyobb számban látogattak. Ennek szemléltetésére csak egy példát hozunk fel: 1913/14-ben a tanulók száma a nyolc osztályban 344, ebből 128, vagyis több mint egyharmada más vallású.

Fejlődését elősegítette a kolozsvári egyetem létesítése 1872-ben, mely biztosítani tudta a tantestület megfelelő utánpótlását. Az iskola korábban is arra törekedett, hogy az alapítólevélnek megfelelően „tudós és nyelvekben jártas tanárokat” alkalmazzon. A rektor és legtöbbször a tanárok is külföldön: olasz, holland és német egyetemeken tanultak, majd 1860-tól az angol főiskolákon is létesítettek ösztöndíjakat számukra. Az egyetem alapításával a külföldi tanulmányok nem maradtak el, a megnövekedett tantestület valamennyi tagja alapos kiképzésben részesülhetett.

E korszak igazgatói és tanárai közül csak a legkiválóbbakat említhetjük meg: a gazdag publicisztikai tevékenységet is kifejtő Nagy Lajost, a már Angliában tanulmányokat folytató Benczédi Gergelyt és Kovács Jánost, és az iskola történetének alapos kutatóját és íróját Gál Kelemen; a tanárok közül Simén Domokost, Uzoni Fosztó Gábort, Kanyaró Ferencet, Pálfi Mártont, Nyiredi Gézát, Kelemen Lajost, Varga Bélát, Gelei Józsefet, Borbély Istvánt, akik mind didaktikai, mind pedig irodalmi vagy tudományos munkásságukkal általános elismerést és megbecsülést váltottak ki.

Nem kis mértékben járultak hozzá az iskola fellendüléséhez a nagy-lelkű adakozók. Közöttük első helyen Berde Mózes áll, aki 1888. szeptemberében kelt végrendeletében csaknem egy millió forint értékű vagyont hagyott egyházának, s ebből százezer forintot a kolozsvári iskola számára, mert, amint írta: „Kora ifjúságomtól szívem egy érzést, agyam egy gondolatot táplált: felsegíteni szegény vallás közösségemet, könnyíteni az utat a tanuló fiatalságának a tudományok megszerzésére és segélyezni elhagyott szolgálát és tanárait”. Az adományozások tették lehetővé a könyvtárak, szertárak gyarapítását. Már a XVIII. században a külföldre küldött ifjak kötelezték magukat, hogy könyveket vásárolnak, és idővel azokat az iskolának hagyományozzák. Bölöni Farkas Sándor, Brassai Sámuel és sokan mások saját könyvtárukat adományozták az iskolának.

Lassanként olyan anyagi alapok gyűltek össze, amelyek 1897-ben lehetővé tették a mostani iskola felépítésének megkezdését, mely Pákei Lajos tervei szerint négy év alatt készül el, és 1901. szeptember 21-én ünnepélyes megnyitó keretében adták át rendeltetési céljának. Erdély egyik legnagyobb és legszebb iskolaépülete volt. Büszke volt rá minden tanulója, tanára, s talán Kolozsvár minden lakója. Nicolae Iorga, a nagy román történész, amikor a húszas években felkereste Kolozsvárt, azt írta róla, hogy egyetemnek beillő valóságos palota.

A későbbi fejlődés már mindannyiunk előtt ismert. Erdélynek Romániával való egyesülése után, mint felekezeti iskola, államsegélyben ugyan nem részesült, de szabadon működhetett, és mint néhány évszázadon át, a hívek adakozása lehetővé tette az anyagi alapok biztosítását. A második világháború zivatarában ágyúgolyó találat érte, de a főhatóság és az iskola vezetősége rövid idő alatt nemcsak a keletkezett rongálódásokat javíttatta ki, hanem az épület általános rendbetételére számottevő anyagi áldozatot hozott. A felszabadulás után az állam megkülönböztetés nélkül biztosította a felekezeti iskolák tantestületének fizetését. A tanárikar igazodott az új követelményekhez és a háború okozta nehézségek ellenére a tanítás zavartalanul, megnövekedett létszámmal folyt.

Az 1948-ban életbe lépett tanügyi reform teljesen új alapokra helyezte a hazai oktatást. Az iskola minden fokon az állam fenntartása, irányítása és ellenőrzése alá került. A reform az egész ifjúság, nemre, vallásra és nemzetiségre való tekintet nélkül, egységes, a szocializmus építésének szolgálatában álló nevelését és oktatását tűzte ki célul; és az ország valamennyi polgárának jogegyenlősége alapján biztosította, minden fokon, a nemzetiségek anyanyelvi oktatását és haladó hagyományainak művelését. Új lehetőségek tárultak fel, de hogy azok miképpen valósultak meg az azóta eltelt 34 év alatt ebben az iskolában, annak felvázolása és elemzése egy másik tanulmány keretébe kívánkozik.

Felidézvén néhány mozzanatot az iskola küzdelmes történetéből, a vezetőségnek, a tanári karnak és a tanuló ifjúságnak azt kívánjuk, hogy merítve és ihletődve iskolája múltjából, és azon, mint rendíthetetlen alapon állva, elődeihez hasonló ragaszkodással és kötelességteljesítéssel végezze munkáját úgy, hogy minden évben nagyobb és szebb eredményekről számolhasson be.

BIBLIOGRÁFIA

- Gál Kelemen: *A kolozsvári unitárius kollégium története, 1568—1900, I—II k.* Kolozsvár, 1935, 586—590 l.
- Gál Kelemen: *Kilyéni Ferencz József unitárius püspök élete és kora*, Kolozsvár, 1936. 433. l.
- Török István: *A kolozsvári ev. ref. collegium története.* Kolozsvár, 1905.
- Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, II. k., 74—75 l. és 79 l.
- Pataki István, Gyergyai Pál, Péter Pál és Füzéri György: *Kolozsvár leírása 1734-ből.* Fordította Márkos Albert. Kolozsvár, 1944. 64 l.
- Istoria României*, II. k., Editura Academiei R.P.R., București, 1962.
- Istoria Clujului.* Consiliul Popular al Municipiului Cluj, 1974. Pompiliu Teodor és Ioan Gabor tanulmánya: *A kultúra fejlődése*, 227—245 l.
- Lech Szczycki: *Két XVI. századi eretnek gondolkodó* (Jacobus Palaeologus és Christian Francken). Fordította Varsányi István. Budapest, 1980.

ADATOK KELEMEN LAJOS ÉLETTÖRTÉNETÉHEZ

A *diák Kelemen Lajos* címmel közölte a Hét* Csetri Elek értékes írását Kelemen Lajos pályaindulásáról. Közlésének indítéka a kolozsvári egyetemi levéltárban újonnan megtalált azon iratsomó, amelynek darabjai Kelemen Lajos ifjúkori tanulmányainak, egyetemi felkészülésének és pályakezdésének — eddig meglehetősen kevésbé ismert — időszakáról tudósítanak.

A levéltári iratsomó első darabja Kelemen Lajosnak a marosvásárhelyi Református Főgimnáziumban 1896. június 25-én nyert érettségi bizonyítványának közjegyzői másolata. Megállapítható belőle az „érettségi vizsgálat“ bizottságának összetétele, a végzős diák egyes tantárgyakból való minősítése, és levonható néhány következtetés Kelemen Lajos szellemi és lelki fejlődésével kapcsolatban. Anélkül, hogy vitatható lenne — az ifjú Kelemen által méltán példaképnek tekintett — Koncz József szerepe Kelemen Lajos fejlődésében, eddigi ismereteinkkel ellentétben: történelemből nem Koncz, hanem az ugyancsak jól képzett Bihari Sándor volt a tanára. Koncz Józsefnél latin nyelv- és irodalmat hallgatott. Mindkét tanáránál jeles minősítést szerzett. A második következtetés az, hogy az érettségien elnöklő személy — az eddigi, szóbeli forrás alapján ismert tudásunkkal ellentétben — Dósa Elek kollégiumi főgondnok volt (a „jogtudor“ és az Erdélyhoni jogtudomány már 1867-ben elhunyt jeles szerzőjének a névrokona), és nem Szádeczky Lajos, az akkori kolozsvári egyetem neves történelemprofesszora. Szádeczky az 1896—1900 közötti időszak egyetemi éveit alatt játszott nagy szerepet Kelemen Lajos formálásában.

Az egyetemi levéltárban őrzött tanulmányi iratsomó második darabja — a kolozsvári egyetem bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi karán végzett tanulmányok látogatási igazolványának (diáknyelven: indexnek) másolata — bizonyítja, hogy a „bölcsész“ (történelem-földrajz szakos) diák magyar történelemből és egyes történelmi segédtudományokból (oklevéltan, történelmi kútfők ismerete, kronológia) hallgatta Szádeczky Lajost. Kedvenc professzoránál 17 előadást és gyakorlatot hallgatott, illetve végzett. Leckekönyvének tanúsága szerint Szádeczky „Igen szorgalmas“, „Igen kitűnő“, „jelesül dolgozott“ minősítésekkel értékelte tudásszomjától égő tanítványa szorgalmát és eredményeit.

Másik nagynevű professzora, az 1892-től Kolozsvárt működő Márki Sándor, aki az egyetemes közép-, új- és legújabbkor történetére tanította. Professzorának szülőföld-szeretete és liberális szelleme éppúgy hathatott az ifjú Kelemen Lajos szellemi fejlődésére, mint enciklopédikus tudása, nagy nyelvismerete és tárgya iránti felelősségtudata. Mint előbbi tanárainál, Márki Sándornál is kitűnt szorgalmával és eredményeivel.

Hasonló dicséretesen dolgozott Schilling Lajos egyetemi magántanárnál, Vajda Gyulánál (akinek nevét Kelemen Lajos anekdotái gyakran felelevenítették), Gergely Sámuelnél és Széchy Károlynál. A történelem iránt már gyermekkorától kezdve szenvedélyesen érdeklődő és

* XIII. évf., 1982/19. sz. 9—11. l.

kutató lelkületű Kelemen Lajos számára, természetesen, azok voltak az eszmenyi tanárok, akik — koruk nagy forrásközlő nemzedékének tagjai sorában — maguk is éjjel nappalra téve dolgoztak és jelentettek meg munkáikat. A már említettek mellett szakmai fejlődésében életre szóló tényezőnek bizonyult, — állapítja meg Csetri Elek —, hogy az első évben a kiváló klasszika-filológus és műfordító Csengeri Jánostól latin nyelv- és irodalom kurzust is hallgatott, s ezzel tovább fejlesztette — a középiskolában Koncz Józsefnél megalapozott — latin tudását. Második egyetemi évétől — bár nem vonzódott különösebben a filozófia, filozófiatörténet és lélektan diszciplinákhoz — korának jelentős filozófus professzorát, Böhm Károlyt is hallgatta, akinek kurzusai — köztük az etika — csak erősíthette logikus gondolkodását és legendás erkölcsi tartását. Későbbi tanári munkájában csak segíthette az az előképzettség, amit az ugyancsak neves Schneller Istvántól — neveléstan, metodika és pedagógiai gyakorlatok hallgatása révén — kapott, a különben vérbeli előadónak született Kelemen Lajos.

A tudományos fokozatot jelentő doktorátus helyett, a diák Kelemen Lajos — egyrészt nonkonformizmusa és a doktorátustól való idegenkedése, másrészt szerény anyagi lehetőségei miatt — a tanári hivatással együttjáró vizsgákat választotta. Ez sok kellemetlen következménnyel járt tudományos pályájának alakulása rendjén, de nehéz anyagi helyzetében a középiskolai tanári katedra kinalkozott biztosabb kenyérnek. Tanári felkészülésének első komoly erőpróbája az alapvizsga letétele volt, amire — előkerült vizsgajegyzőkönyve a bizonyosság rá — megkésve, egyetemi tanulmányai vége felé, 1900. május 26-án került sor, általános „dicséretes“ eredménnyel.

Amint a szóbanforgó iratcsomó következő darabjából kiderül, később szakvizsgájával is alaposan megkészt. Ezt a vizsgáját 1901 őszén szándékozta letenni. A vallás- és közoktatásügyi miniszterhez címzett kérvényében azzal indokolta vizsgái elmaradását, hogy szegénysége — az őt erősen igénybe vevő — „nevelői állás“ vállalására kényszerítette már egyetemi éve alatt is. (Az egyetemi évek utáni évben ugyancsak ebből tartotta fenn magát: Gidofalvi István közjegyző házában nevelősködött.) E kérvényben óhajtott időpont helyett csak 1903. október 19-én sikerült letennie a tanári pályára képesítő szakvizsgát, amelynek bizottsága a „jelölt szakvizsgáját úgy történelemből, mind földrajzból dicséretes fokozattal“ fogadta el.

Kelemen Lajos már egyetemi tanulmányainak végzésekor igen alapos — társai közül messze kimagasló — szakmai-histórikusi felkészültséggel rendelkezett. Végzése évében már több, mint negyedszáz tanulmány, cikk és ismertetés jelent meg tőle. Tudása, lelkes ügybuzgalma és biztató tudományos indulása azonban nem bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy tudományos pályán helyezkedhessen el. Ezért az 1900-as évek elején a tanári pályán keresett boldogulást. Az Egyetemi Könyvtár napidíjasi állásának kiegészítésére, 1905 februárjától helyettes tanárként, aztán óraadóként, végül az 1907—8-as tanévtől kezdve mint „rendes tanár“ a kolozsvári unitárius kollégiumban működött, s az utolsó iskolai évben az egyházi levéltárosi tisztséget is betöltötte. Így lát-szik, — állapítja meg Csetri Elek —, hogy ezidőtájt határozta el: ezután tanári állásából tartja fenn magát. Ezt igazolja a felszínre buk-kant egyetemi iratcsomó utolsó darabja, amely az 1908. április 27-én letett — véglegesítőnek számító — „pedagógiai vizsgálat“-ról értesít.

Múzeum-egyleti pályafutásában is ezidőtájt következett be változás; 1909-ben hivatalosan is megbízták az egyesületi titkári állás teendőivel. Tanári és egyesületi titkári állását 1918-ig viselte, amikor az EME levéltárához rendelték be.

Kelemen Lajos egész pályakezdését végigkísérték tehát egyetemi és tanári vizsgái. Az egyetem elvégzése után mutatkozó anyagi és hivatali bizonytalanságok, a párhuzamosan viselt középiskolai és egyesületi titkári állás és egyéb elfoglaltságok azonban nem tudták megakadályozni történetírói tevékenységében. Bizonyoság rá — zárja közlését Csetri e megállapítással — az 1900—1918 között íródott másfélszáz tudományos igényű és népszerűsítő munka, amellyel Kelemen Lajos — a későbbi levéltári főigazgató, Erdély történetének kiváló ismerője és művelője — megalapozta legendás szakmai és tudománynépszerűsítő hírét.

MOZES HUBA (közlő)

BALÁZS FERENC ÉS SZABÉDI LÁSZLÓ KÖZÖS KÖNYVKIADÁSI TERVE 1935-BŐL

Az Utunk 1979. április 13-i számában Kántor Lajos két Balázs Ferenc-levelet tett közzé Szabédi László hagyatékából. Mindkettő a debreceni Augusztai szanatóriumából érkezett a kolozsvári tollforgató címére. Az 1935. szeptember 25-i levélben olvashatjuk a következőket:

„[...] No de számolj be, miképpen sáfárkodtál? Maradjon a könyvkiadás megkezdése tavaszra? Kétszáz cím (a Bejárom előfizetői), talán több is, Pálfi Károlynál van. — A közérthető Evangéliumot most súlyosbítom utószóval. [...] Esetleg az utolsó részletes tanulmány lesz. Talán emiatt egy hónapig is készülni fog. [...] Te azonban gondolkozz, és kezdj hozzá a könyvvedhez. A kiadást semmiért nem hagyjuk el [...]”

Az idézett sorok felderítetlen összefüggéseit az alábbi (ugyancsak Szabédi hagyatékából előkerült) fogalmazvány világítja meg:

Előfizetési fölhívás

Az utolsó másfél évtized erdélyi könyvtermésében sok tudományos kiadvány szerepel, de azok közül csak kevés foglalkozik azokkal az általános, az ember világnézetét, lelki, társadalmi, gazdasági életét, ú j erdélyi sorsában magára, feladataira való ráismerését elősegítő kérdésekkel, amelyeket pedig ismernünk és vitatnunk kell, ha életünk egyensúlyát meg akarjuk teremteni. Ilyen irányú, szabad- elvű, haladószellemű, de az élet egészséges mély gyökereitől el nem váló könyvek megírását, megiratását és kiadását vettük tervbe mi ketten alulírottak. Három-négy hónapi időközökben fognak ezek a köny-

---

Megjelent a *Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények* XXV. évf. 1981. 2. számában, 193—194. l.

vek megjelenni, s azoknak elhelyezését főképp előfizetések útján kívánjuk biztosítani. A könyvek ára mérsékelt lesz. A 100—160 oldalas tizenhatodrészes nagyságú könyvek ára 35—50 lej, amihez még az utánvételezés költségei járulnak.

E könyvek vallási, társadalmi, bölcsészeti és közgazdasági tárgyakat fognak felölelni. Amennyiben megfelelő számú előfizető jelentkezik, az első könyv, Balázs Ferenc Közérthető evangéliuma (ára 35 lej), már szeptember hónapban meg fog jelenni. További kötetek: Balázs Ferenc: Az élet célja és értelme; Szabédi László: Az állampolgári szabadság biztosítékai, rendre azután.

Az előfizetők Szabédi László címén (Cluj, str. Lazar 12) jelentkezzenek levelezőlapon. A vállalt kötelezettség arra terjed, hogy az előfizető, mindaddig, amíg kilépését be nem jelenti, köteles a számára utánvétellel küldött, évenként legtöbb négy könyvet átvenni. Öt előfizető gyűjtése után egy ingyen példány jár.

Cluj, 1935. aug. 18.

Balázs Ferenc
Szabédi László

A fogalmazványból kitűnik, hogy Balázs Ferenc és Szabédi László 1935 nyarán könyvsorozat közös kiadását tervezte, előfizetők támogatásával. A terv megvalósításában — Balázs Ferenc levelének tanúsága szerint — a levélíró *Bejárom a kerek világot* (1929) című könyvének egykori előfizetőire is számítottak.

Balázs Ferenc, betegsége folytán, az első kötet megírásával keselkedett. Feltehető, hogy az előfizetők toborzása sem járt sikerrel. Így végül a közös könyvkiadásból nem lett semmi. A sorozatból csak Balázs Ferenc *Közérthető evangéliuma* látott napvilágot, 1936-ban, a tordai Füssy könyvnyomda kiadványaként. Bár nem valósult meg, Balázs Ferenc és Szabédi László közös könyvkiadási tervét, mint a két világháború közötti romániai magyar irodalmi élet egyik jellemző mozzanatát, érdemes mégis számon tartanunk.

FÖRIS GÉZA

ADATOK A PIPEI EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETÉBŐL

III. rész

8. Kis Mózes lelkész (1850—1884)

Vitális Mihály helyét Kis Mózes foglalta el. 1821-ben Sepsiszentkirályon született. Az elemi iskola elvégzése után Székelykeresztúron, majd a kolozsvári főiskolán folytatta tanulmányait, 1844-ben a firtosmarto-

---

Az I. r. a folyóirat 1977. 2. (103—108), a II. r. 1978. 2. számában (114—120) jelent meg.

nosi egyházközség kántortanítójának választották meg. Martonosból 1850-ben Pipére került lelkésznek. Itt alapított családot, felesége Árkosi Rozália, Árkosi Mihály bözödi lelkész keresztúrközi esperes leánya. Kis Mózesné testvérei szintén lelkészek voltak: Dénes Ravában, Mózes pedig Bözödön. Kis Mózeséknek hat gyermekük született; közülük Sándor mint dicsőszentmártoni énekvezér, Mózes somogyomi tanítóként működött, Amália bözödi Máthé Mózeshez ment férjhez. Kis Mózes 63 éves korában, 1884. nov. 20-án halt meg. Sírja a régi temető „Felszeg“ felőli oldalának szinte a tetején található. Bálint György (1850—1854) gondnoksága idején nehéz helyzetbe került az eklézsia, amelyről a vizsgálati jegyző ezt jegyezte fel: „a falunak számszerint egy fele részével együtt az eklézsianak tornya is leégett. Harangjai leolvadoztak. Még a templom is a tűzvész miatt nem nagy, de látható csonkulást szenvedett.“ A torony teljesen leégett, a templomnak csak a fedélzete sérült meg. Ilyen körülmények között kezdte meg Kis Mózes lelkészi működését: Anyagiakban különben is szegény híveinek fele részét állomása elfoglalása alkalmával 1850-ben — írta Székely Zsigmond — a legnagyobb inségben találta. A Főtanács tudomást szerezve a történekről, felhívást adott ki a pipei egyházközség megsegítésére. A keresztúri körből, ahová Pipe is tartozott, Árkosi Mihály esperes, a helybeli lelkész apósa 91 forintot küldött. Az udvarhelyi kör 58 forinttal segítette. Az eklézsia is mindent megtett, hogy gyűjtésből, faeladásból, a részesszőlők műveléséből kapott bor árából pénzforráshoz jusson s fedezni tudja a költségeket. 1853-ra a munkálatok már befejeződtek, mert a vizitációs jegyzőkönyvben ez áll: „A tűzvész által megrongáltatott tornyot egészen újból szarvazta, cseréppel be is fedte.“ A javítási munkálat 390, az anyag 826 forintba került, ez akkor jelentős összeg volt.

Az 1848—49-es forradalom idején az egyik harangot beszoigáltatták. A harangot Kolozsvárra vitték, de mivel nem használták fel, az eklézsia hazahozatta. Nem sokáig használhatták, mert mindkét harang a tűz martalékaul esett. A hamuból kiszedett 186 font anyagot a harangöntő még 11 és fél fonttal növelte, s ebből az egyházközség új harangot öntetett.

1854. nov. 28-án, az esperesi vizsgálószék megállapította: „az egyház ingó és ingatlan javai változás nélkül megvannak. Templom, torony, az égés által okozott romjaiból teljesen és igen szépen kiújítatának. Egyéb épületek is illedelmes karban találtattak.“ A vizsgálószék dicsérettel emlékezett meg Bálint György gondnok lelkiismeretes tevékenységéről, aki ekkor tisztségéről lemondott. A helyét *Orbán György* (1855—1859) foglalta el. Csupán egy harang lévén, az eklézsia szükségesnek látta még egy másik beszerzését. A gondnok megrendelt egy két és fél mázsás harangot; a költségek fedezésére a hívek 439 forintot adományoztak. A 236 fontos harangot 1856-ban fizették ki. Felirata: „Öntetett a pipei Unitárius Eklézsia közköltségén 1856-ik évben Segesvári Mánchen Mihály által.“ ... Az esperesi vizsgálószék utasította a lelkészt, hogy írja össze a harang beszerzésére adakozók nevét. A névsorban szereplő Fazakas és Burus családok ebben a században kerültek Pipe-re. A Burus család véckei, a Fazakas család kendi származású. Az adakozók között találjuk homoródalmási Bomhér Mózesné nevét is.

1859-ben életbe lépett Főtanács azon határozata, hogy az egyházközségek két évig az esperesi hivatainak adnak számot ügyeik intézéséről, a harmadik évben az egyházi vizsgáló bizottságnak. Az 1859-

iki vizsgáló bizottság számadásából kitűnik, hogy a gondnok a papi telekre egy bornyomó sajtót készíttetett, és a csúrt szalmafedél helyett cseréppel fedette be.

Orbán György után a gondnoki tisztségbe *Bálint Péter* (1860—1868) következett, aki pontosságával és rendszeretével tűnt ki. Az esperesi vizsgálószerk meg is jegyezte, hogy az egyházközségben példás rend és béke van. Azonban az iskoláztatással nem voltak megelégedve, mert 37 tanköteles gyermekből csak 21-en jártak iskolába.

A tevékeny gondnok 1862-ben a papi telekre egy istállót építtetett. Az egyházközség vagyona a hívek adományai által gyarapodott.

A temetővel kapcsolatban az esperesi vizsgálószerk 1856-ban megállapította, hogy: „A köztemetőnek azon része, mely még 1839-ik évben tartott püspöki vizsgálat alkalmával némely egyes birtokosoktól az ekla számára visszafoglaltatni határozottatott, ezen visszafoglalás azóta nemcsak megtörtént, hanem az egyházi és polgári törvényekkel megegyezőleg az ezen visszafoglalt hely évenkénti fűtermésének a két belső ember közötti arányos felosztásában elintéztetett, sőt végre is hajtatott.”

A vizsgálószerk intézkedett a kántortanító ügyében is, aki elköltözött a szolgálati lakásból, az általa megvásárolt saját házába. Az elköltözést nem vette tudomásul, s felelőssé tette a kántori lakásért.

A gondnoki számadásból kitűnik, hogy 1865-ben az egyházközségnek 9 taxás háza volt.

Bálint János (1868—1870) gondnok számadásából tiszta képet nyerhetünk az egyházi földterületek megosztásáról és jövedelméről. Az egyház felső birtoka három részre oszlott. Egy részt a lelkész, másik részt a kántortanító használt, a harmadik részt az egyházközség saját használatára tartotta fenn. A földek megmunkálását a mindenkori gondnok végeztette.

Bálint János idejében halt meg Orbán Mihály kántortanító, aki 31 évig működött a faluban. A temetési költség felét és az új kántortanító ide költöztetését az eklészia fizette. Az új kántortanító — nevét nem ismerjük — itt tartotta esküvőjét, a lakodalmi költség felét szintén a gyülekezet hordozta.

Bálint György (1870—1873) gondnoksága idején az egyházközség egy telket vásárolt a hozzátartozó külső birtokkal együtt, ami 600 forintba került. Az ingó javak száma is gyarapodott úrasztali terítőkkel.

A tanköteles gyermekek száma ebben az időben 60-ra emelkedett, erre való tekintettel a vizsgálószerk figyelmeztette a gondnokot, hogy gondoskodjanak új iskola építéséről, vagy javítsák meg a régi épületet.

Ifj. *Bálint György* (1873—1876) gondnoksága alatt újból kántorváltozás történt; az új énekvezér nevét nem őrizték meg az írások.

1874-ben megkezdődtek az előkészületek az új iskola építésére. A gondnoki tisztségben *Rüsz János* (1876—1878) következett, mivel ifj. Bálint Györgyöt terhes családi körülményeire való tekintettel felmentették. Az új gondnok folytatta az előkészületet az iskola építéséhez. Rüsz János után *Orbán István* (1877—1884) gondnoksága alatt, 1878—1883 között Deák József tanító működött Pipén.

Ebből az időből hat esztendőnek jegyzőkönyvi anyaga hiányzik, így ez időszak eseményeit nem tudjuk nyomon követni. Ez idő alatt meghalt Kis Mózes lelkész, ki három és fél évtizedet szolgált az egyházközségben. Utódja, Székely Zsigmond így jellemezte: „1884-ben betetőzte munkásságát, simeoni nyugodtsággal hajthatta le fejét, mert rég

óhajtott vágyát és célját elérte, méltán szólhatott így az apostollal pályája végén: Nem hiába fáradoztam.“ Az ő idejében a félreeső mesteri telek helyett újat vásároltak; azt lakással és gazdasági épületekkel látták el. Az állammal kötött szerződés alapján az iskola községivé lett azzal a feltétellel, hogy abban mindig unitárius énekvezér legyen a tanító.

9. Székely Zsigmond lelkész (1885—1889)

Pontosan megállapítani nem tudjuk, hogy mikor foglalta el a pipei lelkészi állást, és meddig szolgált az egyházközségben. Annyi bizonyos, hogy 1885. júl. 5-én már elfoglalta a pipei lakást, az iratokat és az egyházközség vagyonát átvette. Elköltözésével kapcsolatosan megjegyezzük, hogy 1889. aug. 18-án még ő írja alá a jegyzőkönyvet, de a következő gyűlésekről felvett jegyzőkönyvekben neve már nem szerepel. A különös az, hogy mintegy másfél évig a presbiteriumi gyűlésekről felvett jegyzőkönyvekben sehol lelkész, vagy a beszolgáló lelkész neve nem szerepel. 1891-ben a lelkészi szolgálatot Fekete Domokos vette át.

Székely Zsigmond családi állapotáról, Nemes Dénes kálnoki lelkész szíves közlése folytán, a következő adatokat ismerjük: 1855-ben Dombón született; 1885-ben házasságot kötött szemerjai születésű Farkas Rozáliával. Házasságukból hét gyermek született: Tihamér 1886-ban Pipén született, aki később rövid ideig pipei lelkész lett; Kelemen 1888-ban Szemerján született, lelkészi szolgálatot Sepsikőröspatakon teljesített; Ernő 1891-ben született és a következő évben meg is halt; Zsigmond, Dezső, Ákos és Emilia. Székely Zsigmond lelkész 1917-ben váratlanul halt meg; Kálnokon temették el. Székely Zsigmondné (elméjében megzavarodott) 1917-ben Nagyszebenben halt meg.

Az egyházközség gondnoka ifj. *Bálint György* (1884—1887) volt, amikor Székely Zsigmond megkezdte Pipén lelkészi működését. 1885. júl. 5-én felvett jegyzőkönyv említést tett indítványáról egy kepemegváltási alap létesítéséről, tor és a felesleges harangozás eltörléséről.

Az alábbiakban közöljük a harangozással kapcsolatos szokást, ami a gondnok indítványát kiváltotta. Ha két vagy több halott is volt egyszerre, minden halottnak külön harangoztak. A sírásának megkezdésekor, félig kiásásakor és a befejezéskor is harangoztak. Ezzel kapcsolatosan a presbiterium így határozott: „Minden egyes halottnak szaggasson a harangozó, de akárhány halott is van egyszerre, csak egyszer húzza össze. A sír megkezdésekor és félig kiásásakor ne harangozzon, hanem csak akkor, amikor elvégezték, és azután húzza a gyűlőt. Bűnbánó hetekben este és reggel is harangozzon, más napokon csak reggel.“

Ma a harangozás halaleset „jelzésével“, a szaggatással kezdődik. Ha férfi a halott, a harangozó a nagyharanggal kezdi, melyet kétszer szólaltat meg. Ezután a kisharanggal harangoz egyszer, majd ezt követően mindkettőt összehúzza. Ha nő a halott, akkor a kisharang szólal meg kétszer, s ezt követi a nagyharang egyszeri megszólaltatása, majd pedig az összehúzás. A szaggatás után a temetésig naponta háromszor harangoznak reggel, délben, este és mind a két harang szól egyszerre. Temetéskor az első harangszó a „halottnak“ szól, egyszerre mindkét harang megszólal. Ezt követi a temetésre hívó harangszó, a „gyűlő“.

Mindig egy harang szól, a nagyharang. Itt már nincs különbségtétel, hogy férfi vagy nő a halott — azt már jelezte a szaggatás. Szertartás után a temetési menet elindulásakor megszólal mind a két harang, ez a „kísérő“ a holtat egészen a sírig kíséri. Több halott esetében mindenkinek külön harangoznak. Ez esetben a határozat a régi szokásokon nem változtatott. Ellenben a sír megkezdésekor, félig kiásásakor és befeljezésekor ma már nem harangoznak.

A harangozással kapcsolatosan még megjegyezni kívánom, hogy szokásban van vasárnapot kivéve a mindennapi déli harangszó. Az ünnepeket megelőző nagyhétben — szombat kivételével — reggel harangoznak, szombaton pedig este. A nagyhetek kivételével hétfőn reggel és szombat este szól a harang, melyet minden esetben istentisztelet követ. Gyakorlatban van az esti harangszó is, a „takarodó“, ahogy a hívek nevezik, mely Szent György napjától Szent Mihály napjáig tart.

Visszatérve a történeti részhez, az 1885. júl. 26-án tartott gyűlés határozott a kepemegváltási alap és a tor kérdésében. Idézzük a gyűlés ezzel kapcsolatos határozatát: „Minden kepefizető gazda fizet 5 kéve búzát, ami magtárilag fog kezeltetni mindaddig, míg a kamatja a papi és mesteri kepe (fizetés) jövedelmét fedezni képes.“

A tor kérdésében a vélemények megoszlottak. A többség ugyan a gyűlés hangulatának hatása alatt elvetette a tartozást, de az csak határozat maradt, mert mégis fennáll. Érdemesnek véljük a temetkezéssel kapcsolatos szokásokat is megörökíteni.

A temetést megelőző este van a virrasztó, melynek rendje a következő: 1. Lelkész a virrasztóba érkezve, részvétét nyilvánítja a gyászolóknak; 2. a Bibliából felolvás egy részt; 3. ima és Miatyánk; 4. csendes ima; 5. egyházi ének; 6. lelkész távozása előtt megállapodnak a temetés időpontjában, s a búcsúztató kérdésében.

A virrasztóban részt vesz a lelkész, énekvezér, gondnok, presbiterok és a hívek egy része, kiket előzőleg sírt ásni hívtak meg. Pipe kis egyházközség lévén, megtörténik, hogy mindenkit meghívnak, esetleg kevesen maradnak ki. Azt lehet mondani, hogy voltaképpen minden temetés rokoni összejövétel is, együtt osztoznak a gyászban, s ugyanakkor segítséget nyújtanak. A temetés napján a hantolás után következik a tor, ahol terített asztallal várják a sírásókat és a meghívottakat. Az étkezést a lelkész imája nyitja meg, majd egyházi énekeket énekelnek. Ezt követi egy vagy két beszéd a hívek részéről. A lelkész mindig utolsónak beszél.

Az 1886. március 7-én tartott vizsgálatkor az esperes elismerését fejezi ki a kepemegváltási és az időközben létesített orgona alapért.

1887-ben Orbán Benedek községi bíró a „Felszegré“ feljáró utat az egyházközség birtokához csatolta, azzal a feltétellel, hogy az itt földtulajdonnal bíró gazdák terményeiket a papi telken keresztül hazaszállíthatják.

A keblitanács 1887. júl. 31-én templomjavítás ügyét tárgyalta. Hivatkoztak az 1885-i viharra és jégverésre, amely tetemesen megrongálta a templomot és fedélzetét. Elég későn, két év múlva kötöttek szerződést Balla János székelyvécei mesterrel, hogy a nyár folyamán a javításokat elvégezze. Bálint György gondnok mindent megtett a javítás érdekében. A gondnok lemondása után helyét *Bálint István* (1888—1891) foglalta el. Nemsokára Székely Zsigmond lelkész is eltávozott az egyházközségből Kálnokra. Az 1891. ápr. 28-án tartott keblitanácsi gyűlésen

Gergely Áron jegyző bejelentette, hogy a jegyzőkönyvből három lap hiányzik, ezért Székely Zsigmond a felelős. 1893. febr. 26-án a volt lelkész levelét tárgyalta a presbiterium. Székely Zsigmond ugyanis elmenetelekor a kepe megváltási alapra 19 forintot adományozott. Levélben kérte, hogy válasszanak kezelőt az alapnak, ellenkező esetben visszaköveteli a pénzt. Bálint Domokos önként vállalta, hogy három évig kezeli ezt az alapot azzal a feltétellel, hogy akit utána megválasztanak és nem vállalja, fizessen 10 forint bírságot. A gyűlés ezt az indítványt elfogadta.

10. Fekete Domokos (1891—1906)

1891-ben foglalta el Fekete Domokos a pipei lelkészi állást. Családi helyzetével kapcsolatos adataink: 1863-ban született; házasságot kötött Égeni Etelkával 1890-ben, melyből 5 gyermek született: Gyula (1891), Gábor (1893), Erzsébet (1900), Piroska (1903) és Domokos (1905). Tizenöt évi szolgálat után 1906-ban mondott le állásáról, és a magyarországi egyházközség lelkésze lett; 1908-ban, 45 éves korában halt meg.

Simó János gondnoksága (1894—1897) és Fekete Domokos lelkészsége alatt épült az egyházközség ma is fennálló lelkészi lakása 1894-ben a gyülekezet nagy áldozatkészségével. Alig fejeződött be az építés, 1896-ban az egyházközség már új orgonát vásárolt Nagy József brassói orgonakészítőtől 670 forint értékben. Ez az összeg is a hívek adományaiából került össze.

1894-ben az Egyházi Képviselő Tanács a Pipén eltemetett lelkészek sírjainak állapotáról és gondozásáról érdeklődött. A keblitanács megállapította, hogy: „a jelen nemzedék tudomása szerint két pap lévén köztemetőnkben eltemetve, azoknak sírjait tehetségéhez képest nem valami költséges, de egyszerű és tisztességes sírkövel ellátni és gondozni erkölcsi kötelességének tartja.“ Tudomásunk szerint azonban az egyházközségben nem kettő, hanem négy lelkész van eltemetve. Akire emlékezhetek a keblitanács tagjai, az Kis Mózes, aki a fenti határozat előtt 10 évvel, a másik Márkos András, ki 60 évvel ezelőtt halt meg.

Az 1894. október 30-án tartott keblitanács fegyelmező intézkedést és pénzbírságot állapított meg azokkal az egyházközségi tagokkal szemben, akik a lelkészi lakás építésekor reájuk eső közmunkát nem teljesítették, ill. elhanyagolták.

1895. január 14-én Gergely Áron 13 évig folytatott jegyzői tisztségéről lemondott, és helyébe Gyulai Ferenc kántortanítót választották meg, aki már 1896 szeptemberében eltávozik az egyházközségből. Az esperesi hivatal iratából kitűnik, hogy „Gyulai Ferenc helybeli énekvezért, énekvezéri teendőinek megtagadása és a valláserkölcsei élet hátrányára tanúsított eljárásai alapján felfüggeszti állásában.“ A keblitanács az énekvezér eltávozását tudomásul vette.

Az egyházközség anyagi helyzetének erősödését szolgálta az állami hatóságok akác-erdő telepítési akciója az egyház tulajdonát képező kópár területeken.

1897-ben a keblitanács Orbán György személyében új harangozót alkalmazott, javadalmazása: „minden gazda fizet 2 kéve búzát és két kupa mustot. A birtoktalanok, az özvegyek 20 krajcárt. Emellett két sze-

kér fát kap az eklézsia erdejéből és kettőt a községéből; a községi munkák alól mentesítve van.“

Az egyházközség belső élete elégedetlenséget és nyugtalanyságot mutat a hívek és a lelkész között megromlott viszony miatt. Ennek tudható be, hogy Gergely Áron és társai több alkalommal panaszt emeltek Fekete Domokos ellen. 1900. júl. 22-én az esperesi hivatal leirata alapján a keblitanács Orbán Györgyné másvallású botránnyos templomi magaviseletével foglalkozik, és a következő határozatot hozza: „mivel ősi vallásos szokásainkat sértegeti magaviseletével, tiltassék ki a templomból, vagy pedig viselje magát rendesen.“

Simó János után *Bálint Áron* foglalja el a gondnoki tisztséget (1898—1901), aki arra törekedett, hogy az egyházközség tulajdonát képező épületeket jó karban tartsa, és a szükséges javításokat elvégeztette. Utóda *Bálint Albert* (1901—1902), akinek gondnoksága alatt a keblitanács foglalkozott a közmunka végzésénél szokásos „áldomás“ kéréssel. A gyűlés fenntartja ezt a régi szokást, de túlkapásait korlátozza azzal, hogy ha erre a célra megállapított összegben felül költenek, a többletkiadás a gondnokot terhelje.

Bálint Albert lemondása után *Gergely Jánost* választják meg gondnoknak (1902—1906). Gondnoksága alatt az esperesi hivatal megküldte az egyházközségnek Gergely Áron és társainak újabb panasziratát Fekete Domokos ellen, mely szerint az egyházközség hívei a lelkész magatartása miatt kerülnek a templomot, és a gyülekezet buzgósága megromlott. A keblitanács a panasziratot alaptalannak minősítette. 1902. december 8-án a keblitanács a lelkész bejelentéséből értesült, hogy a püspöki hivatalhoz újra panasziratot küldtek ellene. A presbiterium a panasziratot néhány ember személyes bosszújának tartva, érdemben nem foglalkozott az ügygel. Az 1903—1906. évek jegyzőkönyvei, amikor Fekete Domokos lelkész eltávozik az egyházközségből, hiányzanak.

11. Kovács István (1906—1910)

Gergely János után az egyházközség *Orbán Lajos* személyében új gondnokot (1906—1909), és ezzel egyidőben új kántortanítót is választott, *Jobbágy Sándort*, aki 30 éven át végezte munkáját. A lelkészi állás betöltése érdekében az egyházközség lemondott választói jogáról, és a püspöktől Kovács István bordosi lelkész kinevezését kérte, mely meg is történt. Kovács István 1881-ben, felesége Király Margit 1886-ban született. Házasságukból 3 gyermek született: Ilona (1906), Jenő (1908) és Margit (1909).

Az 1900-as években az egyházközség égető kérdése a templomjavítás. A keblitanács „templom-alap“ létesítésével kezdi meg az anyagi fedezet megteremtését. A javítás ügye elhúzódik az anyagi alap hiánya és a gyakori lelkészváltás miatt. Kovács István alig három évi szolgálat után lemondott állásáról.

12. Székely Tihamér (1910—1912)

Az 1910. május 17-én tartott közgyűlés Székely Tihamért akarja lelkésznek, kinek apja Székely Zsigmond is lelkésze volt az egyházközségnek: „az atya érdemét a fiúban óhajtja megjutalmazni“, Székely

Tihamér elfogadta a meghívást, de állását csak 1912-ig töltötte be. Székely Tihamér 1886-ban született Pipén; felesége Fehér Anna, akivel 1913-ban kötött házasságot, melyből 6 gyermek született: Tihamér (1914), Zsigmond (1916), Anna (1917), Elemér (1919), Levente (1922), Rózsa (1928). Székely Tihamérné 47 éves korában, 1934-ben meghalt; Székely Tihamér 1936-ban újra házasodott, feleségül véve Bethlenszentmiklósi Benedekffy Erzsébet tanítónőt; e házasságból született István. Székely Tihamér 65 éves korában, 1951-ben halt meg.

Székely Tihamér idejében, 1910. október 30-án az egyházközség és a politikai község között egy csereszerződés jött létre, mely szerint az egyházközség átadja Pipe községnek az Orbán Mihálytól vásárolt telek egy részét, hogy új iskolát építsenek, a község pedig a kántori lakással egy telken levő régi iskola épületét adja át az egyházközségnek kántori lakás kibővítésére. Az egyházközség által átadott telekre épült fel a jelenlegi iskola.

Gergely Pál (1912—1913) gondnoksága kezdetével Székely Tihamér lelkész lemondott állásáról, és a magyarsárosi egyházközségbe ment át. Az egyházközség a lelkészi állás betöltésével több alkalommal foglalkozott. Székely Tihamér visszahelyezését kérte, eredmény nélkül.

1913. júl. 27-én a gondnok felmentését kéri tisztsége alól, mert elhagyja hazáját és Amerikába próbál szerencsét. A keblitanács köszönetet mond Gergely Pál gondnoknak ügybuzgóságáért, és helyébe *Simon Pétert* (1913—1916) választja meg.

Az egyházközség belső erejét és buzgóságát mutatja, hogy lelkész nélkül készítik elő és végzik el a nagyméretű templomjavítást az egyházi főhatósági, az egyházközségből elszármazott hívek és a gyülekezet nagy áldozatkészségével. A javítás végösszege mintegy 7.000 koronát tett ki. A templomjavítás 1913. szeptember 21-én fejeződött be.

Közben az egyházközség a lelkészi állásra pályázatot hirdetett, de eredménytelenül. Végül 1913. október 27-én Sebe Ferenc homoródszentpéteri lelkészt választották meg. Érdemesnek tartjuk közölni a lelkész díjlevelét, mely tükrözi a gyülekezet anyagi helyzetét: államsegély, búza 53 kalangya, bor 106 veder (akiknek nincs szőlőjük kukoricával váltják meg), zab 53 véka, fa 58 szekérrel, 53 félnapi szántás a lelkész által használt földeken $7\frac{1}{2}$ hold szántó és kaszáló, 2 drb. 400 négyszögöl szőlő, szolgálati lakás kerttel, az úrbéresi erdőn $\frac{1}{72}$ rész fajarulék, a „Bükki Társaság“-tól egy pár szarvasmarha legeltetési joga. Akik természetben mindezt nem tudják fizetni, pénzben válthatják meg.

A pipei gyülekezet évszázadok folyamán a hithűség, az áldozatkészség és egyházszeretet állandó kiemelkedő példáját mutatta. Csak így tudta biztosítani fennmaradását és a gyülekezeti élet zavartalan menetét.

Helyreigazítás

Az 1978. évi 2. számunk 115. lapján az első bekezdés 2—4. sorában: „lelkészi lakást és csúrt javíttatta Bálint István (1804—1805) gondnok, Marosi István utódjaként. Új kántortanító érkezett az egyházközségbe, Marosi Sámuel“ — helyett a következő szöveg jön: *Lelkészi lakást és csúrt javíttatta Bálint István (1804—1805) gondnok, Marosi István utódjaként új kántortanító érkezett az egyházközségbe, Marosi Sámuel,*

Az 1978. évi 2. számunk 120. lapján az utolsó előtti bekezdés első sorában: „A házasságkötések száma 1750—1868 között 233 volt“ helyett: *A házasságkötések száma 1768—1850 között 233 volt* olvasandó.

SZÓSZÉK – ÚRASZTALA

Dr. PICKETT, O. EUGENE

NEM VAGYUNK EGYEDÜL

Ézs 65, 184b—19a

Nagy örömmel tolmácsolom az észak-amerikai Unitárius Egyház legmelegebb üdvözlését. Kapcsolataink erőteljesek, és tartozásunk a romániai magyar unitarizmus iránt állandó. Ezek a kapcsolatok nem csupán történelmi és intézményesek, hanem személyesek is. Nyáron tíz éve lesz annak, hogy feleségemmel, Helennel együtt részt vettem az amerikai unitáriusok egy csoportkirándulásán Magyarországon és Romániában. Ez a látogatás életem egyik legjelentősebb tapasztalata volt. Az itteni unitarizmus tiszteletreméltó hagyományokkal rendelkezik, és büszke lehet történelmére. Csupán e látogatás során éreztem meg igazán azt, hogy én is ehhez az örökséghez tartozom, és hogy ez igazi lényegem alkotórésze. Nem csupán egy történelmi hagyományra lehetek büszke, hanem elsősorban arra, hogy én is egy élő, eleven hagyomány részese vagyok. Vallási gyökereimnek ez a tudata mély és elkötelező.

Ettől az időtől kezdve ismerem és csodálom Kovács Lajos püspököt, nem csupán mint mély tartalmú, tudós vallásos vezetőt, hanem mint megragadó kedélyű, szívélyes embert. Nagyon hálásak vagyunk neki és mindannyiuknak a meleg, szeretetteljes vendéglátásért.

Ma esti textusomat az Ószövetségből, Ézsaiás prófétától vettem: „Jeruzsálemet vigasztágra teremtem, népét pedig öröme. Vigadozni fogok Jeruzsálemmel és örvezetni népemmel.”

Ézsaiás próféta szerint Isten az alábbi határozott üzenetet küldi minden idők, minden nép minden emberének: A gonoszsággal szemben Isten az örök jóságot. A bálványimádással szemben az örök igazságosságot. A gyarlósággal és romlottsággal szemben az örök újrakezdés lehetőségét hirdeti.

A próféta ezt mondja: „Jeruzsálemet vigasztágra teremtem. Eljött az ideje, hogy összegyűjtssem a különböző nyelvű népeket. Jöjjenek és lássák dicsőségemet!”

Mi unitáriusok a következő hónapban ünnepeljük az Egyesült Államokban és Kanadában RALPH WALDO EMERSON halálának 100-ik évfordulóját. Emerson észak-amerikai unitárius lelkész volt, aki a 19. század derekán, mint az új világ egyik legkiválóbb kultúrfilozófusa vált általánosan ismertté. Emerson prédikációi, esszéi és előadásai sok millió amerikaiak a gondolkozását befolyásolták. Észak-Amerika szabadelvű vallásos közösségei büszkeséggel és hálával fognak az elkövetkező

Elhangzott a kolozsvár-napocai és marosvásárhelyi templomokban március 28-án; fordította dr. Kovács Lajos.

hetekben egyik legkiemelkedőbb lelki és szellemi vezérük életére és munkásságára emlékezni.

Emerson nagy tiszteletet és ragaszkodást tanúsított Kossuth Lajos, a nagy magyar államférfi iránt. Amikor Kossuth 1852-ben az észak-amerikai városokat végiglátogatta, hogy országának szabadságért folytatott küzdelmét hallgatóival megismertesse, Emerson otthonának is szívesen látott vendége volt. Egy hozzá írt nagyszerű költeményben jutatta kifejezésre a szabadságharc bajnoka iránt érzett csodálatát.

A vallásszabadság eszméjének jóval Kossuth Lajos előtt megvolt Erdélyben a több évszázados hagyománya. Mi, észak-amerikai unitáriusok mély hálával tiszteljük és értékeljük ezt a nagyszerű örökséget.

A próféta kijelentése: „Jeruzsálemet vigasztalásra teremtem“, nagyszerűen érzékelteti Emerson vallásfilozófiáját. Az ő hite mélyen gyökerezett a természet szépségében, a történelem tanulságaiban, és kora iparosodó új észak-amerikai körülményeinek derűlátó értékelésében. Első alaptétele az volt, hogy az emberiséget Isten az ő képmására teremtette; mi emberek Ádám és Éva leszármazottai vagyunk, akiknek vágya az időtlen Éden-kertben való lakozás. Felismerte az emberi létezés tragikus elemét is, de az nem keserítette el. Az ő világszemlélete optimista volt, amely a jövőt a múltnál biztatóbbnak, az Istenországát pedig a jövőben, a történelem folyamán megvalósíthatónak tartotta.

Emerson mélyértelmű meglátása szerint „A világegyetem minden emberben, mint annak egy része, benne van. A természetben is annak minden része az egész természet hatalmát hirdeti.“

Egy másik esszéjében ezt írja: „Mi egymásutániségben, megosztásban, részekben, részecskében élünk, de az egésznek, a bölcs csendnek, az egyetemes szépségnek, — amihez minden rész egyaránt kapcsolódik, — a központja az örökkévaló lélek... Mi a világot, a napot, a holdat, az állatokat részeiben látjuk, de az egész, amiből a fények sugárzanak, a lélek. Amikor a lélek az értelmén keresztül világít, teremtődik a géniusz; amikor akarata érvényesül, létesül az erény; amikor az érzelem árad keresztül, megvalósul a szeretet.“

Emersonnak ez a hite mindenkit megragadott, aki őt hallgatta. Szerinte az a hit, hogy az egyetemes bölcsesség részesei vagyunk, a szabadság csodálatos érzését ébreszti bennünk, amely teremtő és erőtadó áldás. Szerinte az élet lényegében jó, a természet és az emberiség bizalmat árasztó. Az élet nem olyan valami, amit tanulni, hanem amit élni kell.

Nem megható ez a bizonyosság? Emerson szerint Isten teljessége nemcsak a fenséges és hősi eseményekben van jelen; Isten jelenléte a teremtés legjelentéktelenebbnek látszó jelenségeiben is megnyilatkozik. Emerson szerint a mindenütt jelenvalóság igazi hittétele az, hogy Isten az ő alkotásának minden részében újra meg újra megnyilatkoztatja magát.

Milyen nagyszerű mindez, mondjuk. De Emerson ennél még többet is mond. Szerinte a világegyetem értéke az élet minden pontjára kiterjed. Ha a jó ott van, ott áll mellette a rossz is; a vonzás mellett ott áll a taszítás; az erő mellett az erőtlenség.

A teremtés egyetlen töredéke sincs véglegesen elszakadva a teljes szentségtől. A világ istensége minden teremtményben megnyilatkozik. Nem számít az, hogy egy benyomás kicsi, távoli, fenséges, vagy alsórendű. Egyszerűen létezés által része van Istenben.

Jelent-e mindez valami lényegeset a te életedben vagy az én életemben? A felelet csak ez lehet: Igenis, jelent valami egészen lényegeset.

Ha egy gyermek a hit kérdésében hozzám fordul; ha a társadalomnak egy áldozata segítségét várva felém nyújtja kezét; ha egy alapítványt vádol az igazsága igazolására támogatást kér tőlem; mind-ezeket úgy kell felfognom, mint Isten üzeneteit. A gyermek kérését teljesítenem kell, az áldozat segítségére kell sietnem, a meggyötört embertől el nem fordulhatok.

Minden ilyen esetet mint egy isteni lehetőséget kell felfognom. Minden ember könyörgésében az egész világ ártatlanságait, megsebzettjeit, megvetetteit kell látnom. Feleletemben és segítségemben nem csupán az egyes könyörgő embert, hanem az emberiség családját mint egészet kell szemlélnem, és nem csupán az emberiség családját, hanem Istent, aki teremtett minket.

A testnek, az értelemnek, a szívnek, az akaratnak, a lelkiismeretnek vagy a léleknek bármely tevékenysége az adott személyeknek alkalmas nyújt arra, hogy Istenországa eljövételét elősegítse. Ez nem is lehet másképpen, ha — amint azt Emerson hirdeti — az isteni szándék teljessége az élet minden viszonylatában, a társadalom mindenfajta közösségében, a hit minden döntésében jelen van.

Alapigénkhöz visszatérve, ezekben a szavakban: „Jeruzsálem gazdaságra teremtem“, kihalljuk Isten hangját, amint tanúbizonyságot tesz önmagáról. Emerson értelmezése szerint Jeruzsálem alapigénkhöz nem csupán Izraelt, vagy nem csupán a világ törvényesített alapzatait, hanem az egész teremtett világrendet jelenti, múltat, jelent és jövőt, láthatót és láthatatlant, biztosat és sebezhetőt, megtiszteltet és elhagyottat. Jeruzsálem egyaránt jelenti az áldozatot és a bűnözőt, a szolgát és az urat, a szenvedőt és az erőteljest. Nincs a teremtett egységben semmi, ami Isten ismeretén és szándékán, alkotó és újjáteremtő hatalmán kívül esnék.

Ezért, Kedves Testvérem, ezt mondom neked: bárki vagy, bárhol élsz, bármilyenek az életkörülményeid, te a teremtés alkotórésze vagy. Idő, tér, értelem, mind érted létezik; szabadság és fejlődés benned talál formát; az igazság és szeretet benned magasztosul áldott valósággá; a mélység és ragyogás benned teljeseedik ki. Mert nem vagy egyedül. Imádkozzunk ezekkel a szavakkal: Isten, aki mindenben vagy és most is jelen vagy: Vezess minket a halálból az életre, a hamisságból az igazságra! Vezess minket a kétségbeeséstől a reménységre, a félelemről a bizalomra! Vezess a gyűlöletből a szeretetre, a háborúból a békére. Béke töltse be szívünket, életünket, a világmindenséget! Ámen.

Dr. VARGA BÉLA

AZ ÚR AZT NÉZI, AMI A SZÍVBEN VAN

1 Sám 16,7

Ha figyelemmel szemléljük az élet folyását, akár a rajtunk kívüli, akár testi vagy lelki világunk életében, csakhamar észre kell vennünk, hogy valami kevés belőle az, amit szemeinkkel láthatunk. Annál több

az, amit még megfeszített figyelemmel sem veszünk észre. A természet változásaiban mi csak a kész eredményeket látjuk, és nem látjuk a titkos belső erőket, azok működését, amely létrehozta a búzaszemből az érett búzakalászt, vagy amely az elvetett magot terebélyes fává növeli. Minden halad és változik folyton, s mi az életnek az egész minden-séget fenntartó áradatában csak a külsőségeket látjuk, magára a fejlődés és változás okaira csak következtetünk.

De ugyanígy vagyunk saját magunkkal is. A test sokféle szervének együttműködéséből áll elő az élet. Mi nem láthatjuk, sokszor még a vele foglalkozó tudós sem láthat bele teljesen az emberi szervezet titkaiba, pedig ha baj van a gépezetben, hamar megérezzük a jelentkező fájdalmak következtében. Csodálatos erő az, ami az életet fenntartja, s mi nagyon keveset tudunk belőle megismerni, s még kevesebbet meglátni. S mit szólunk a lélekről, a lélek és a szellem munkájáról, amely még sokkal rejtettebb és titokzatosabb.

Mennyi minden van körülöttünk, ami létezik, működik és tevékenységet fejt ki, s mégsem láthatjuk. Vegyük még hozzá azt is, hogy sok minden, amit látunk, lényege szerint egészen más, mint ahogy szemünk előtt mutatkozik.

Honnan van, hogy némelykor valósággal rabjai leszünk a látszatnak, csillogásnak, a gyarló emberi hiúságunknak tetsző külsőségnek? — Onnan van ez, hogy mi általában nem keressük az események és cselekedetek belső mozgó rugóit. Megelégszünk a külsőségekkel, azokból ítélünk és sajnós — sokszor magunk is — a külső látszat kedvéért teszünk valamit. Emberi gyarlóságunk, míg egyfelől szereti a külső díszet és a hízelgő beszédet, másfelől gyakran elfelejti a belső okokat kutatni. Igen, mert az ember azt nézi, ami szemé előtt van, s tegyük még hozzá, hogy az ember szereti úgy nézni a dolgokat, ahogy neki jobban tetszik, és amint inkább megfelel érdekeinek.

A látható külsőségek mennyire mások, mint láthatatlan belső okozójuk. A megnyerő külső gyakran alattomos szívet rejteget, mint az olyan gyümölcs, melyen kívülről semmi nem látszik, de belül már romlott. Viszont az egyszerű és igénytelen fellépés vagy megjelenés nagy és nemes lélek hordozója lehet. Nagyon vigyáznunk kell arra, hogy a dolgokat, eseményeket és embertársainkat hogyan látjuk, mert rendszerint ennek alapján ítéljük meg őket; pedig ha belelátnánk a lélekbe, a belső mozgó erők titkaiba, akkor megismerhetnők a való igazságot. S csak akkor ítelnénk helyesen, és járnánk el Isten tetszése szerint, mert az Úr nem azt nézi, amit az ember, hanem azt, ami a szívben van.

A világ dolgainak csak a testi szemekkel való nézése, a külső benyomások alapján való megítélése, sok csalódást okozott, s okoz napjainkban is. Az emberek sokáig azt hitték, hogy a nap forog a föld körül, mert úgy látták, amint ma is látjuk, hogy reggel felkel, este pedig lenyugszik. Ma már tudjuk, hogy fordítva van a dolog, mert a föld forog a nap körül, s amit mi látunk, az nem egyéb mint érzéki csalódás. Régen nem tudták, hogy némely ragályos betegséget bizonyos kicsi, alig látható lények idéznek elő; ma már ezt tudjuk, és óvakodunk azoktól, amennyiben lehetséges. Köztudott, hogy érzékeink csalnak, s hogy sok dolog van, amit szemünkkel nem láthatunk, pedig léteznek. Igaz, hogy a tudomány sok tekintetben helyesbítette látásunkat, de még mindig nagyon hátra vagyunk maradva ebben a tekintetben minden téren.

De ha sikerül az anyagi világban az eddig láthatatlan dolgok láthatóvá tétele, bizonyára sikerül a szellemiek, a lelkiek terén is. Nem hiszem, hogy bárki is kétségbe vonja, miszerint az embernek lelke van, amely érez és gondolkodik, pedig sem a lelket nem látta senki, sem az érzéseket és gondolatokat, pedig ezek léteznek. S ez a lélek milyen gazdag megnyilvánulásaiban. Mennyire ki tudja fejezni a jóságot, avagy a rosszaságot, a szeretetet vagy a gyűlöletet, a jóakaratot és a rosszindulatú irigységet. A lélek életének szemléletével épp úgy vagyunk, mint a testi dolgokkal. Sokszor megcsalnak szemeink, csak azt látjuk, amit testi szemeinkkel láthatunk.

Hányszor látunk olyanokat, akik szeretik mutogatni vallásos érzelmeiket, de amikor tenni kell valamit az embertársakért, akkor zúgolódnak; ha pedig őket éri valami csapás, káromolják az Istent. Hányszor látunk hízelgőket, akik szembe szépet mondanak, de alattomos irigység és rosszakarat vezeti őket, vagy láthatunk nagyhangú dicsekedőket, akik az első nehézségektől megriadnak. És milyen gyakran hitelt adunk a képmutatásnak. Bizony, gyarlók a mi szemeink, s nem látjuk a valóságot, mert az ember csak azt nézi, ami a szeme előtt van.

Dehát vajon lehetséges-e másként tekinteni a dolgokat? Lehetséges-e bepillantani a lélek mélységeibe, minden cselekvés és gondolat forrásába?

Ismeretes az első embergyilkos történetéből, hogy Kain megirtózva rettenetes tettétől, elmenekült, mert üldözte a lelkiismerete, s magán érezte Isten elítélő tekintetét. Isten lélek, mégis érezzük, hogy rajtunk függ tekintete, hogy ismeri minden cselekedetünket és érzelmünket, s nem lehet eltitkolnunk előtte legrejtettebb szándékainkat sem. Nem hiszem, hogy közülünk akárki is ne érezte volna valamely jó cselekedet elkövetése után Isten közelségét, s ne jutott volna eszébe, hogy Istennek tetsző dolgot művelt. S viszont nem hiszem, hogy lenne közülünk valaki, aki, ha megbántotta embertársát, ha megsértette az Isten és embertárs iránti köteleességét, ne érezte volna lelkiismerete rosszálló szavát, s azt, hogy Istennek nem tetsző dolgot vitt véghez. S ha volna is ilyen, az előbb-utóbb be kell lássa, meg kell érezze, hogy helytelenül cselekedett. De ha mindezt érezzük, akkor önkéntelenül arra a gondolatra jutunk, hogy Isten előtt semmit el nem titkolhatunk. Ha valami titokban is marad az emberek előtt, nem maradhat titokban Isten előtt, aki a külsőségek mögött meglátja a bensőt, minden tettnek rejtett forrását, mert az Úr azt nézi, ami a szívben van, és semmi el nem kerülheti figyelmét. Azért az ő imádásának is csendesnek, bensőségesnek kell lennie. Ő nem keresi a külsőségeket, nem kívánja a hangos és feltűnő áldozatokat, hanem a lélek csöndes, odaadó hűségét, a tiszta szívet, bűneink őszinte megbánását, a jó cselekedetet mindenkivel, még ellenségeinkkel szemben is. Erre tanított meg Jézus által, aki azt hirdette, hogy akik az Istent imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják. Az érzület, a szív jósága, a lélek bensősége az ember értékének egyedüli alapja. Ha ez nincs meg, akkor hiányzik a fundamentum, amelyre az igazi keresztény erkölcs felépíthető.

Mi, gyarló emberek nem tekinthetjük a dolgokat Isten szemével. A mi korlátolt, gyöngye látásunk egyáltalán nem, vagy csak ritkán hatol be a dolgok mélységeibe. Gyakran rejtve marad előttünk a szív, s csak a külsőt látjuk, az után indulunk. De ha nem is láthatunk Isten szemével, ha nem is fürkészhetjük ki mindig a tettek és beszédek titkos

belső rugóit, mégis legalább törekednünk kell arra, hogy ne csak a külsőséget, hanem a szívet, a szív jóságát, a belső érzületet is vegyük figyelembe. Lelkiismeretünk arra int és buzdít, hogy a tiszta szívből jövő vallássóságot többre becsüljük, mint a képmutatást, hogy a hibáinkra való figyelmeztetést szívesebben vegyük, mint a gyarlóságainknak tömjénező hizelgést.

Ne csak másokban keressük az őszinteséget, hanem magunk is igyekezzünk legjobb tehetségünk szerint eljárni minden dolgainkban, Isten és embertársaink iránti kötelességeinkben egyaránt. A külső fény és hatalom mellett lássuk meg a szerénységet, az alázatosságot, az emberiséget, s mindent abból a szempontból bíráljunk meg, hogy vajon milyen lélekből fakadt.

Sok ember számára az élet csupán a külsőségek élete. Az ilyeneknek és külsőségek többe számítanak, mint a szív tisztasága. Ez azonban egy pillanatig se tévesszen meg minket. A külsőségek mellett sohasem szabad megfeledkeznünk lelkünk nemesítéséről, szívünk tisztaságának megőrzéséről. Ez tetszik Istennek, és csak ez lehet megnyugtató saját lelkiismeretünkre nézve is. Legyen azért erős a hitünk a tisztesség, a becsület és a jóság diadalában, s legyen gondunk a lélek tisztaságára és a szív nemességére, mert az Úr nem azt nézi, amit az ember, hanem azt, ami a szívben van. Ámen.

SZÓ ÉS TETT

Mt 21, 28—31.

Jézus példázatai arról nevezetesen, hogy szemléltető formában fejeznek ki valami nagy igazságot. A tanítás művészi formája, hogy mindennapi tapasztalatainkból kiindulva jussunk el olyan általános érvényű életbölcsetséghez, amely az ember jellemének és lelkületének alapvető tulajdonságait hozzák felszínre. Nemhiába mondják Jézust tanítónak. Módszere a legközvetlenebb, amit csak el lehet képzelni. Senki sem volt hallgatói között, aki meg ne értette volna. Mindig úgy választotta meg tanítása tárgyát, hogy a következményeket mindenki kénytelen volt levonni a maga számára.

Sokféle ember fordult meg Jézus hallgatósága között, s mégis mindig megtalálta a kapcsolatot hallgatói lelkével. A felolvasott evangéliumi rész is bőséges alkalmat nyújt életbevágó igazságok felismerésére és sokoldalú alkalmazására.

Hogyan is történt? Az idős munkás egy este csendesen beszélget feleségével a tűzhely mellett. Arról van szó, hogy a szomszédok már mind előbbre vannak a mezei munkával, mint ők. A házaspárt a szegyenkezés és az öregség okozta tehetetlenség érzése bántja. Tenni kellene valamit, hozzáfogni a munkához, de nehezen megy segítség nél-

kül. Végül is az apa kedvetlenül, nehezen rászánja magát, felkeresi idősebb fiát, hogy segítségét kérje a munkához. Sokáig kell várakoznia, míg fia hazajön. Fáradt, kelleetlenül hallgatja atyja segítség-kérését. Röviden és nyersen felelget neki. Azt mondja, hogy örvend, ha el tudja végezni a maga dolgát. Az apa kissé restelkedve üres kézzel és nehéz szívvel távozik.

Elmegy a másik fiához. Ott szívesen fogadják, s mindjárt meg is ígéri a segítséget, mihelyt idejük lesz. Azonban nem kap biztos ígéretet, s innen is szomorúan ballag hazafelé, mert látja, hogy a munkát mégis csak egyedül kell elvégeznie.

Másnap veszi a szükséges szerszámokat, elindul a mezőre s íme, mit lát ott? Első fia, aki visszautasította, már ott dolgozik. Úgy látszik korábban kiment, hogy megkezdje a munkát. Biztató pillantást vet apjára, hogy induljon utána. Csöndben dolgoznak együtt, és az összetartozás melege érzése járja át szívüket.

Vajon a két fiú közül melyik teljesítette atyjának kívánságát? Bizonyára az első, aki semmit sem ígért, de cselekedett. És ez a tett összehasonlíthatatlanul többet ér, mint a második ígéretes beszéde, amelyet azonban nem követett a cselekedet. Sok volt az ígéret, de kevés vagy semmi a tett. Az atya jól tudja, hogy melyik fiának a hűsége ér többet.

Valaki beszélhet szépen, lelkesítheti magát és másokat nagy tettekkel, de hogy valóban kicsoda, milyen az élete, milyen a lelkülete, az csak cselekedeteiben mutatkozik meg, amelyekben benne van minden érzése, gondolata, egész egyénisége. Isten sem azt nézi, hogy mit mondunk, hanem tetteinket értékeli, mert ezek mutatják meg, hogy mi rejtezik az emberi szívben.

Nagyon gyakran az embereket csak szavaikból ítéljük meg. Van olyan emberek, akik sok mindenről lekicsinylőleg beszélnek. Okosabbnak akarnak látszani, mint a többiek, s ezen az alapon igyekeznek kötelességeik elől kitérni. Amikor aztán mégis szükség van rájuk, szó nélkül teljesítik kötelességüket. Vannak olyanok is, akik csak hallgatnak, nem beszélnek, de sok jó tetteket tesznek. Édesanyák és apák, akik panasz nélkül hordozzák nehéz terhüket, féltő gonddal és odaadással kísérik gyermekeik életét. A fiatalok közt is gyakran akadnak olyanok, akik könnyen bírálják, de azért elvégzik dolgukat, ellenállnak a kísértéseknek, józan szemmel néznek a világba, és bátorsággal állnak helyt.

És végül vannak olyanok, akik mindig szépen beszélnek, mindent megígérnek és terveznek, látszólag telve vannak jóindulattal és jóakarattal, de aztán semmit sem csinálnak. Amikor cselekedetre kerül a dolog, elcsöndesednek, szép lassan eltávoznak. Az ilyenek a hasznavehetetlen és ártalmas emberek. Minden amellet szól, hogy a szavukon nem mindig lehet elindulni.

Az embereket lényegük szerint kell megítélnünk. Ehhez pedig szükségünk van arra a mélyebb belátásra, ami gyakran ellentmond a látszatnak, de a valóságot leplezi le. Hányszor ítélünk a magunk korlátolt egyéni szempontjából, hányszor hibáztatunk cselekedeteket, amelyek utólag jóknak és helyeseknek bizonyultak. Sokszor elítéljük a nagyotakarást, a reánk nézve bántó föllépést, vagy pedig az erőtelenség látszó ember tehetetlenségét. Hányszor bosszankodunk a türelmetlenség vagy a lázadó lelkű elragadtatás miatt, pedig ha közelebbről tekintjük a dolgot, könnyen lehet, hogy azoknak van igazuk, akikre leg-

inkább bosszankodunk. Sokszor közelebb áll Istenországához az, aki nem is gondol rá, mint aki úgy képzei magáról, hogy ő mindenkit felülmúl ebben a közelségben. Türelemmel és hittel kell viseltetnünk embertársaink látszólagos fogyatékoságai, gyarlóságai iránt, mert a látzat sokszor csal, s nem mindig lehetünk biztosak abban, hogy kibem mi lakozik. Az isteni igazságot sokszor csak rejtett formáiban látjuk meg, s idő kell, míg hozzászokunk a fényéhez és ragyogásához.

Ez az isteni igazság a jelen esetben azt mondja, hogy Isten azt szereti, aki sok jót cselekszik.

Nagy különbség van a pusztá elgondolás, a beszéd és a cselekedet között. Az elgondolás is szükséges, mert anélkül nem jöhetne létre a cselekedet. De ha megmarad valaki az elgondolások között, a pusztá tervezgetésben, és soha sem tud erőt venni magán, hogy cselekedjék, nem mozdítja elő Istenországa ügyét. Hányan vannak, akik mindent jól el tudnak gondolni, telve vannak jó tervekkel és szándékokkal, de nem képesek rálépni a tettek mezejére.

Sokan hiszik, hogy elég a jót elgondolni, elég valamihez vagy valakihez csatlakozni, hogy csinálja meg más helyettük, amit nekik kellene megtenniök. Csatlakozunk jelszavakhoz, vagy programokhoz, elfoglalunk ilyen vagy olyan álláspontot, de amikor arra kerül a sor, hogy valamit végrehajtsunk, akkor megtorpan az akarat s lehull a kéz, amely munkára hivatott el.

Sokszor szakadék van az elgondolás és a tett között, s az ember csak akkor lesz igazán emberré, ha van ereje, hogy átlépje ezt a tátongó szakadékot. Isten a tetteröt keresi bennünk, amely végre tudja hajtani a jó cselekedetet. Aki egy szenvedőn segít, aki becsületes munkájával építi családját, a közösséget, az egyházat, az az értékes ember Isten előtt. Az ember csak áltál lehet különb a másiknál, ha több tud tenni embertársaiért.

Gyakran érezzük magunkban, hogy éppen ez a tehetség hiányzik belőlünk: a kemény elhatározás, amely tettekben jut kifejezésre. Ilyenkor van szükségünk Istenre, ilyenkor van szükségünk az ő szeretetének buzdítására, erősítésére, hogy újjáteremtsük bensőnk, hogy az új lélekből új tettek fakadjanak. Ha figyelemmel olvassuk el a példázatot, arról győződhetünk meg, hogy a kezdetben lanyha, bizonytalan szándékból is megszülethetik a jótett, mert tudunk változtatni önmagunkon is, ha elegendő teret engedünk lelkünkben annak a befolyásnak, amely Isten lelkének felénk áradása alapján juttat el eredményekhez.

Az ember hite és tettekrekszsége elválaszthatatlan összefüggésben állanak egymással. Egyik a másik nélkül hiányos. Erre céloz az apostol amikor így szól „Néked hited van, nékem pedig cselekedeteim vannak. Mutasd meg nékem a te hitedet a te cselekedeteidből, és én meg fogom néked mutatni az én cselekedeteimből az én hitemet.“ (Jak 2,18).

Ilyen tettekreksz hitre van szükségünk, hogy annak erejét és felemelő voltát állandóan bizonyítani tudjuk cselekedeteink által. Aki igazán hisz, az mindig kész cselekedni embertársaiért és egyházáért. Ez a cselekvő hit legyen a mi törekvésünk. Ezt kívánja tőlünk az Isten, a mi Atyánk, erre tanít Jézus az evangéliumban, és erre buzdít a mi unitárius hitünk. Ámen.

Kevesen vannak, akik nem ismerik ezt a példázatot. Isten jóságának, atyai szeretetének nagyságát, semmi jobban nem tudja kifejezésre juttatni, mint ez a történet.

Az ember lelki életének felvázolt rajza ez a példázat, amelyben mindnyájan magunkra ismerünk. Kinek az életében ne fordult volna elő olyan időszak hogy eltávolódott Istentől, ám amikor bűneit és tévedéseit megbánta, visszatért hozzá. Boldogok vagyunk, mint a tékozló fiú, amikor visszatérhetünk Istenhez. A gyermek sokszor megfélekedezik szüleitől, akik felnevelik, gondoskodnak testi és lelki jólétéről, és gyarapodásáról. Ilyenek vagyunk gyakran mi, felnőttek is Istennel, a mi Atyánkkal szemben. Pedig nagy a különbség a kétféle megfélekedés között. A gyermek hibáját könnyelműségből követi el, s így az könnyebben is megbocsátható; mi, felnőttek azonban józan értelemmel, világos belátással, öntudatosan vétkezünk Isten ellen. Számítunk arra, hogy elnézi, megbocsátja tévelygésünket. És valóban így is van. Jósága és szeretete kifogyhatatlan minden gyermeke iránt. Azokkal, akik róla megfélekedtek, talán még többet törődik, vissza várja őket, s ha valóban megtérnek, szívesen fogadja őket. Szeretete kitartó és végtelen, nem feledkezik meg soha eltávozott gyermekeiről, s mindig visszavárja őket.

Az Istenről való megfélekedésnek sokféle formája van. Megfélekedünk Istenről, amikor nem becsüljük meg azokat a lelki ajándékokat, amelyeket tőle kaptunk azért, hogy éljünk velük a magunk tökéletesítésére. Sokféle lelki ajándékba részesülünk Istentől, amelyeket fejlesztenünk, erősítenünk kell, és hiábavaló módon eltékozolnunk nem szabad.

A tékozló fiú, az evangélium szerint, a vagyonát prédálta el megfontolatlanságával és könnyelműségével. Vagyonunk azonban nemcsak anyagi javakból állhatnak, amint gondolni szoktuk; hozzátartoznak a lélek isteni adományai is. Ezekre még fokozottabb mértékben kell vigyáznunk. Isten, a mi Atyánk különböző ajándékokkal bocsátott el bennünket, s egykor majd mindeniket számon kéri tőlünk, hogy miképp sáfárcodtunk azokkal az ajándékokkal, amelyeket tőle kaptunk.

Nemcsak az bűn Isten ellen, ha valami rosszat cselekszünk, éppen olyan hiba, ha megfélekedünk a lélek műveléséről, ha nem gyarapítjuk azokat a tehetségeket és lelki ajándékokat, amelyekkel megáldott.

Van egy biztonságos otthonunk, Isten gondviselése. Egész életünkben arra kell törekednünk, hogy ennek oltalma alatt maradjunk. S ha időnként el is távozzunk belőle, soha ki ne vesszen lelkünkbelől az a hit és reménység, hogy van hova visszatérnünk, ahol mindig szeretettel fogadnak. A lélek örökös tisztség utáni vágya, amely csak Isten közelében található meg, visszatérít bennünket, akármilyen messzire is elkalandozunk. A lelkiismeret vádoló hangja hányszor ajkunkra csalja az eltévedt fiú szavait: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened; es nem vagyok immár méltó, hogy a te fiadnak hivattassam. Nehéz a lélek útja a megtisztulás és a felemelkedés felé. Olyan mint a bibliai megtérő ifjú útja hazafelé. Kezdetben ingadozik, minél közelebb jut az

atyai házhoz, annál lassabban halad. Fölmerül lelkében a kérdés: mit fog mondani atyjának. Ezerszer és ezerszer megismétli magában, amit mondani akar neki. Amint közelebb ér a házhoz, mindinkább szegényli magát. Végül megáll dobogó szívvel, szorongó lélekkel. Fél bemenni a házba, hogy találkozzék atyjával, s elmondja neki, amit már sokszor elmondott magában. Ilyen a lélek útja, amikor megtér Istenhez. Nehéz az út, olykor bátorságot, majd csüggedést árul el, meg-megáll, sőt néha visszatér. De végül is győzedelmeskedik önmagán. S ez a győzelem a legszebb diadal, az élet legnagyobb ünnepe.

A fogadtatás pedig felülmúlt minden reményt, mert amikor meglátta őt az atya, megesett rajta a szive, magához ölelte, és megbocsátó szeretettel megcsókolta őt.

Csak a nagyobbik fiúnak nem tetszett öccse hazajövele. Szemrehányást tett atyjának, felsorolta érdemeit, s kevesellte a jutalmat, amelyért ezekért kapott. Milyen felmérhetetlen a különbség Isten szeretete, a megbocsátó irgalom és az akadémikuskodó fiú között. Minden emberi nagyság eltörpül Isten megbocsátó szeretete előtt. Minden gőg, dac és dölyfösség megtorpan, amikor kitárt karokkal jön az Atya. Minden gyarlóság és kicsinyesség eltörpül és összezsugorodik a nagylelkűség előtt. A kicsiny naggyá lesz, a törpeség magasba nyúlik, s fölfelé tör az egekig.

Szeressétek Istent, ahogyan ő szeret titeket. A szeretet mindent megolvasztó tűzében kiolvad belőletek minden salak, s tiszták lesztek, mint a tékozló fiú, aki elprédálta mindenét, de hibáját és tévedését belátva, megtért az ő Istenéhez. Ámen.

A KÖNYÖRÜLŐ SZAMARITÁNUS

Lk 10, 29—37

Bizonyára ismeritek a könyörülő samaritánus történetét. Sok ehhez hasonló történet van a Bibliában, de talán egyik sem juttatja jobban kifejezésre Jézus gondolkodásának lényegét, mindent átfogó széles látókörét és megkapó közvetlenségét.

A kérdés ez: Ki a te felebarátod? Minden előzetes vitatkozást elkerülve, Jézus elmondja a felolvasott történetet. Ebben a szemléletes tanításban nemcsak arra nyerünk feleletet, hogy kicsoda a mi felebarátunk, hanem érthetővé teszi a tiszta önzetlenséget, a könyörülő szeretetet, minden magyarázat nélkül. Az elbeszélés végén megkapjuk a feleletet a fő kérdésre, hogy mindenki felbarátunk, és mindenkinek segítségére kell lennünk, akinek arra szüksége van.

A kereszténységet gyakran érik bírálatok. Az egyik nem látja benne kellőképpen megalapozva a felebaráti szeretetet, és ezért új alapokat keres a világ üdvözítésére. A másik azért bírálja Jézus vallását, hogy korlátokat szab az emberiségre, amelyek gátolják szabad erő kifejtését, s így képtelenné teszik az embert hivatásának megélésére. A kereszténység, úgy gondolják, eltéríti az embert hivatásának betöltésétől. Igaz ugyan, hogy a kereszténység sok hibát követett el: hűtlen lett Jézushoz,

amikor háború útján kereste az igazságot, amikor a felebaráti szeretetet és a békét megcsúfolta a faji gyűlölet tüzeinek élesztésével. Az evangéliumnak azonban mindezekhez nincs semmi köze. Jézus meg nem értése, az ő hitelvein felépülő valláserkölcsei élet megtagadása a gyakorlatban, nem használható fel ellene, hanem az emberek gyöngeségének bizonyítéka.

Mindenki a te felebarátod, aki szükségét szenved, s aki rászorul a te szeretetedre, faji, nemzeti és vallási különbség nélkül. Érzitek-e ebben a megállapításban azt a levegőt, amely Jézus lelkén keresztül az emberiség életébe behatol? Ma is úgy érezzük, amikor az evangéliumot olvassuk, mintha egy napsütöses terembe lépnénk, ahol kitágul a tüdő, megújul az emberi szív, és felszabadul a gondolat az emberi gyarlóság sokféle nyomása és korlátozottsága alól. Érzitek-e Jézus lelkének mérhetetlen távlatát, azt a korlátokat nem ismerő egyetemességet, amelyet a felolvasott bibliai történet oly találóan sűrít egybe. Az egész emberiség, minden egyes tagja, kicsinye és nagyja, a szegény és a gazdag, a jó és a rossz, mind együvé tartozik, testvér, egy nagy család tagja.

Az életnek milyen mély meglátása, a lélek útjának, a szívjóság mindenekét magához ölelő, mindenkihez szóló kiterjedésének milyen felséges megnyilatkozása.

Fellelegzik az ember, ha elgondolja, hogy volt egy ilyen gondolat több mint kétezer évvel ezelőtt, s hogy volt egy kis csoport, élén Jézussal, amely hitt ennek a világmegváltó és fenntartó gondolatnak a megvalósulásában, az emberiség üdvösségének ebben a lehetőségében.

Jézus alkotó életet szánt az embernek, meredek és hosszú utat mutatott meg a lélek számára, amely felszabadítja a korlátok alól, amelyek gátolják szárnyalását. Megnyitja az ajtót egy kiteljesedő világ: az igazság, a jóság, az együttérző testvériség világa számára. Az életet naggyá lehet tenni, s Jézus mutatta meg az utat, amelyen eljuthatunk azokra a magaslatokra, ahol ő maga is állott, s megnyitotta szemünket a végtelen szeretet és az örökkévalóság nagy értékei felé. Teljes meggyőződéssel mondhatta: „Én vagyok az ajtó: ha valaki én rajtam megy be, megtartatik, és bejár és kijár majd, és legelől talál“ (Jn 10,9), mert ő azért jött, hogy életünk legyen és bővüljünk.

A kereszténység e széles látókörű egyetemesség vallása. Ilyenné kell, hogy tegye a mi életünket is, amelyről sokszor azt hisszük, hogy kicsiny és jelentéktelen, de naggyá lehet. Nagy lesz, mihelyt fölfedezzük, hogy Isten munkálkodik bennünk, s mindnyájan egy szem vagyunk abban a láncban, amely vele összeköt bennünket.

Egy kiváló teológust fölkeresett egyszer egy nő s azt kérdezte tőle: mi az ön véleménye Istenről? A teológus elgondolkozott, majd ezt felelte: mellékes dolog, hogy mi az én véleményem Istenről. Fontos az, hogy mi Isten véleménye rólam. Az Istenben való hit tulajdonképpen nem egyéb, mint Isten rólunk alkotott felfogásának állandó tudakolása, és törekvés arra, hogy ezt a véleményt megjavítsuk. A vallás pedig arra való, hogy megtisztítsa az utakat, amelyek e törekvéseinkben célhoz juttatnak. Mindezt azonban csak úgy érhetjük el, ha szívünkbe vessük a felolvasott bibliai történet utolsó tételét, amely így szól: eredj el, és te is eképpen cselekedjél.

A vallást cselekedni kell. Az olyan vallás, amelyet nem gyakorolnak, hamis vallás. Egyetlen vallás sem annyira alkalmas a cselekvésre, mint éppen a Jézusé. Csupa megvalósítható igazságokra épül fel. Meg-

győző a mód, ahogy tanítja, ahogyan lelkünkbe beidegzi. Magát a cselekedetet mutatja be a leggyakorlatibb módon. Elmondja a könyörülő szamaritánus esetét, azt az eseményt, amely megtörtént, azt a valóságot, amelyet valahol megcselekedtek, s azután hozzáteszi: tégy úgy te is. Előbb adja a valóságot magát, azután a fölhívást a cselekedetre.

Sajnos mi ezt sokszor megfordítjuk. Sokat beszélünk, adjuk a jó tanácsokat, mindenki okosabb akar lenni a másiknál, de amikor tette kerül a dolog, a legjobban beszélők eltűnnek, háttérbe vonulnak. Carlyle mondja, hogy a modern civilizációnak az a baja, hogy belesüllyed a beszédbe, amelynek pedig kevés köze van a cselekvő keresztényülethez. Igen, van egy szó- és egy tettkereszténység. Az előbbi kivirágzott, az utóbbi elsorvadt mellette. Meg kell fordítanunk a dolgot, s akkor megváltoznak a bírálatok, amelyek az emberi gyarlóság következtében érik Jézus tiszta vallását.

Meg kell ragadnunk végre, és vállalnunk kell Jézus vallásának üzenetét, amely ebben a két rövid szóban ölt testet: kövess engem, vagy: cselekedj te is úgy. Próbáljuk meg követni őt a jó cselekedetekben, Isten és felebarátaink iránt érzett tevékeny szeretetben, az életben, a valóságban. Ámen.

AZ ÖRÖKKÉVALÓ

1Jn 2,17

Az emberi gondolkodás már kezdettől fogva két irányban indult el. Az egyik a változás, a keletkezés és elmúlás gondolatán csüngött. Minden változik, egy pillanatig sem állandó semmi sem; a következő perc a jelen megszűnését, elmúlását, halálát jelenti. A másik oldalon ezzel szemben az állandó, a változatlan, az örökkévaló izgatta az ember képzeletét. Ha minden változik is, kell lennie valaminek, ami a változás fölött áll. Ha nem volna semmi sem, ami változatlan és örökkévaló, akkor a változást se lehetne megérteni és megmagyarázni, mert nem volna semmi, amihez hozzámérni lehessen.

Ezt a két világot: a múlandó és az örökkévaló világot, a Jézus előtti kor nagy gondolkodója, Platon foglalta egybe, amikor azt mondta, hogy van egy múlandó világ, amelyben mi élünk, szeretünk, gyűlölünk, gyönyörködünk és szenvedünk. Emellett létezik egy másik világ, amely nem változik, amelyben az Isten gondolatának szikrái, az örökkévaló eszmék őrzik azt, ami el nem múlik soha.

A kétféle elgondolás, amely az emberiséget évezredek óta foglalkoztatta, ma is él. Mert nincs ember, aki föl ne tenné magának a kérdést többször is életében, hogy vajon az elmúlás-e a sorsa mindennek, ami a földön van, vagy van ami megmarad és el nem múlik soha.

Csődálatos az emberi lélek. Ebben a múlandó világban, ahol nap-nap után találkozunk az elmúlás, a pusztulás le nem tagadható nyomaival, ahol a kultúrák hanyatlása, virágzó életek letörése mindennapi dolog. Azonban mi, hívő emberek, ahelyett, hogy belenyugodnánk, küzdünk az elmúlásnak és a pusztulásnak még a gondolata ellen is, s lelkünkben

él a hit, hogy kell lennie valaminek, ami el nem pusztulhat, ami megmarad utánunk, ami el nem múlik soha.

Sok minden van, ami emlékeztet az örökkévalóságra. Hangulatok, amelyek, ha olykor rá is nehezednek lelkünkre, mégis megkönnyítik életünket, és Istenhez emelnek fel. Gyakran elmerengünk a csillagos égen látjuk fejünk fölött a megszámlálhatatlanul sok égítetet, amelyek pazar fényvel szórják sugaraikat. Rideg, de mégis fenséges látvány, ha elgondoljuk, hogy évezredek óta ragyog a föld felett Istennek ez a gyönyörű sátora. Mennyi mindent láthattak az idő mérhetetlen folyamata alatt itt a földön. Mennyi boldog nevetést és siralmas nyomorúságot. Azonban mindaz soha sem érintette közelebből őket, s meg nem hatotta, amit az emberek ide lenn csinálnak. Hidegen és fenségesen néznek el a dolgok felett, amelyek minket érdekelnek, megörvendeztetnek, vagy lesújtanak.

Mintha az örökkévalóság szellője suhanna át lelkünkön, amikor ez a kép tárul elénkbe. Megsejtet egy világot velünk, ahol nincs háborúság, nincs emberi gonoszság, nincs féktelen öröm vagy kétségbeejtő szenvedés. Itt a földön minden rohanás és küzdelem, de mindezek fölött valahol fenséges csend és nyugalom honol. Vagy gondoljunk a vallásos elmélyedés csöndes óráira, amikor lelkünket mélységes nyugalom tölti el, ha felszínre tör az érzés, amely vonz valami tisztább, tökéletesebb felé. Amikor megérezzük az egyetlen szilárd pontot, amelyhez életünket hozzákapszólhatjuk: Isten jóságát és örökkévaló irgalmasságát. Hányszor tölti el ilyenkor lelki világunkat a biztonság érzete, amely minden ingadozás, elcsüggedés fölé emel, s megnyitja szemünket a látásra mindazokra nézve, ami örökkévaló.

Amde mindezek csak hangulatok, amelyek ideig-óráig tartanak s aztán szertefolynak, amikor az élet küzdelmei végig szántanak rajtunk. Nekünk több kell, mint amennyit a hangulatok adhatnak; bizonyosság kell, amelyben kételkednünk nem lehet. Bizonyosság, amely lehetővé teszi, hogy legyőzzük a legyőzhetetlent, hogy úrrá legyünk az elmúlás változhatatlan törvényén. Ezt a vigasztaló és megnyugtató választ halljuk a szentírás tanításából: „A világ elmúlik, és annak kívánsága is; de aki az Isten akaratát cselekszi, megmarad örökké.“

Tehát van valami mégis, ami túléli a pusztulást, az elmúlást, ami megmarad örökké. Megmarad a léleknek az a tevékenysége, amely Isten akaratát cselekszi. Vajon mi az értelme ennek? Honnan és mikor tudjuk azt, hogy valóban az Isten akaratát cselekedjük?

Az emberiség története tulajdonképpen mindig ezen kérdés körül forgott. Mindent megpróbáltak, hogy megoldják, mert mindig vágytak az emberek az örökkévalóság után. Minthogy azonban elérni nem tudták, éppen azokba a végletekbe estek, amelyek mindinkább eltávolították a céltől. Az ilyen végletek a hanyatlás korszakai, amikor megfelelnek az örökkévalóságról, s a múltó élet múltó gyönyörúségeibe süllyednek bele, hogy feléjisenek el mindent, ami az elmúlásra emlékezteti. Viszont az emelkedés fokát jelzi, hogy milyenek az eszközök, amelyekkel a halhatatlanság felé törnek.

Ismeretes, hogy a titkos tudomány: a mágia, nemcsak aranyat, hanem örökéletet is ígért, s az emberi naivság kezdetben kívülről akarta magába venni az ételek és italok útján az örökkévalóságot. Majd új korszak következik, amely az emberi tudás hatalmától reméli a várt örökkévalóságot. Évezredek rajongása fűti a tudás hatalmába vetett hitet, amely el nem fog múlni soha, amíg ember lesz a földön. A szent-

írás tanúsága szerint Jézus azt tanította, hogy az örökkévalóságot Isten akaratának cselekvése biztosítja. Isten akaratának megértéséhez pedig mindenki eljuthat, de csak egy feltétel alatt, ha meg tudja tagadni magát. Ha van ereje, hogy átlendítse magát az élet kicsinyességén túl, s megérzi a lelki békének fölemelő erejét, mintha Isten vezetne kézenfogva.

Ez a nyugalom nem az elfásult közöny, hanem a lélek erőinek összhangja, ama súlyos és nehéz küzdelmek után, amelyekben mindenkinek át kell esnie, ha ezt meg akarja szerezni. Ki kell küzdenünk saját életünk, lelkivilágunk erőfeszítéseivel, hogy megérthessük és cselekvői lehessünk a legmagasabb akaratnak. Ki kell tudnunk szakítani önmagunkat a múltó világ gyarlóságai közül, hogy felfoghassuk azt, amit Isten akar velünk és általunk. Csak az jut el ehhez a legnagyobb felismeréshez, aki képes szembeszállani saját magával, aki képes legyőzni mindazokat az akadályokat, amelyekkel ez a múltó világ olyan sokféle formában köt le, s gátolja meg a lélek szabad mozgását.

Az örökkévalóért való küzdelem a lélek erejének legnagyobb próbája, s csak ha sikerrel esünk át rajta, akkor értjük meg igazán az Isten akaratát. Mindenki tudja, mindenki megérzi, hogy mikor jut el a lelki életnek abba a magasabb szférájába, amely Isten felé vezet; mindenkit rávezet a saját lelkiismerete arra, hogy mikor cselekszi valóban az Isten akaratát.

S ha mégis valaki ingadoznék a megítélésben, ott van Jézus, Isten akaratának teljesítésének tökéletes megtestesülése. Az örökkévalóság válik valósággá általa. Ha olvassuk tanítását és cselekedeteit, ha próbáljuk átélni az apró eseteket, amelyekből élete összetevődik, életének minden megnyilatkozásán észreveszünk valamit, ami egyszerű, közvetlen és igaz, ami, úgy érezzük, nagyon közel áll hozzánk, s mégis messze is van tőlünk. Azt hisszük, hogy elérjük kezünkkel, s mégis, mikor feléje nyúlunk, nem érünk el odáig, csak akkor, ha folyton megismétlődő erőfeszítésekkel, nagy küzdelmek árán sikerül valamennyire áthidalni azt az űrt, amely a múltó világ és az örökkévalóság, a földi gyarló ember és a szintén földi, de lelke erejénél fogva tökéletessé vált ember között húzódik el. Jézus a mi tanítónk, aki megmutatta, hogy mit jelent Isten akaratát cselekedni. Az ő vonzó egyénisége tegnap és ma és örökké ugyanaz. S ha megértjük hívó szótát: „aki az Isten akaratát cselekszi, megmarad örökké“, egy lépéssel közeledtünk mi is az örökkévalóság felé. Ámen.

SZÉKELY LÁSZLÓ

AZ EGYÜTTÉLÉS JÉZUSI SZABÁLYA

Róm 12,18

A rosszal szembeni védekezést szolgálja valláserkölcsei életünk, melynek lényegét Jézus foglalta össze két parancsolatban. Az első az ember kötelességévé teszi Isten szeretetét; a második az embertárs szeretetét parancsolja meg, mint az együttélés szabályát.

A valláserkölcsei eszmény és gyakorlat szempontjából a Bibliában három felfogással találkozunk.

1. Az első az ószövetségi felfogás „a szemet szemért, fogat fogért” elv alapján. Ez a felfogás, mely szembeállította egymással a különböző közösségeket és az embert a gondviselő Isten fogalmával, az önzés, az ököljog és kíméletlen ellenségeskedés gyakorlatában jutott kifejezésre. Csak a súlyos természeti és történelmi csapások, a fogság megpróbáló szenvedése, s ennek nyomán kialakult vallásosság ereje őrizte meg az Ószövetség népét a megsemmisüléstől.

A zsidó nép életéből azonban hiányzott a kölcsönös bizalom, amely az egészséges valláserkölcsei élet kialakításában és megvalósításában nélkülözhetetlen. Ahol ez hiányzik, a hitvestársak, testvérek, szülők és gyermekek között, nincs és nem lehet valódi értelemben vett együttéléstről beszélni. Ahol a közösségek, ember és ember közötti kapcsolat forrása nem a bizalom, ott az elidegenedés és ellenségeskedés bomlasztja az életet. Ahol nem a bizalom és szeretet érzésén alapszik az ember és az Isten viszonya, ott nem beszélhetünk egészséges vallásos életről. A bizalom hiánya gyanakvóvá teszi az embert, és eltorzítja a felebarát isteni képését.

Az őszinte, gyermeki lélekkel feltett kérdésre, hogy miért nem szeretik egymást az emberek, a nagyapa sírva fakad, mert nem tudja magát másként kifejezni. Csak súlyos férfi könnyekkel tudja megértetni, hogy minden bizalom nélküli emberi kapcsolat előbb-utóbb átalakul anyagi érdek-viszonnyá, pedig az ember lélek és felebarát. Az emberek a földön teljes nyugalomban élhetnének, ha számúznék ezt a két szót: enyém és tiéd. (Seneca) Ezért sirt a nagyapa, s az unoka csak később értette meg a könnyeket.

2. Ezzel a viszonyulással tisztában volt Pál apostol, amikor üzenetet küld Rómába: „Ha lehetséges, amennyire tőletek függ, éljetek minden emberrel békességben.”

Pál tudja, hogy munkája csak egymással békességben élő kis gyülekezetekből fejlődhet egyetemesnek álmódott jézusi közösséggé. Rómában élő követőinek gyakorlati útmutatást ad, hogy az üldöztetések idején, ha lehetséges, még az ellenséggel is békességben éljenek, s az összeütközéseket kerüljék. Ez a felfogás és gyakorlati tanács nagy fejlődést jelent az Ószövetség világával szemben, amikor a békés egymás mellett való életre int.

Jól tudjuk, vannak összeférhetetlen emberek, és vannak helyzetek, amikor legjobb igyekezetünk ellenére az erkölcsi törvények betartása nem rajtunk múlik, és a meggyőzés minden módszere hiábavalónak bizonyul. Ilyen esetben első feladatunk az önvizsgálat a befelénzés, és önmagunk revíziója. Ez pedig saját cselekedeteink és magatartásunk mély, alapos és tárgyilagos számbavételét jelenti. S ha bebizonyosodik, hogy nem rajtunk múlott, hogy nem volt már lehetséges a békés egymás mellett élés, nem a megtorlás, a sértés, a hatalommal való fenyegetőzés a helyes módszer. Mert csak a tűz terjed gyorsabban, mint a bosszúállás és a bizalmatlanság. Az ilyen eljárással nem a békés élet érdekét, hanem az egymással szembenállás és gyűlölet ügyét szolgáljuk. „Valahányszor cselekszel valamit, ami ismertté lesz, az embereknek átadod erkölceid tükrét.” (Seneca)

3. Egyetlen célravezető és emberhez méltó eljárás a Jézusé, a szeretettel való türelmes tanítás, a Hegyi Beszéd üzenete: „Ha pedig valaki egy mérföldnyi útra kényszerít, menj el vele kettőre“ (Mt 5,41). „Amit tehát szeretnétek, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is ugyanazt cselekedjétek velük“ (Mt 7,12).

Ez az egyszerű, de mély tanítás volt az, amely a bűnös asszonyt megtérítette, a tékozló fiút hazafelé indította, Zákeus lelkét kibékítette, Saul számára fényt derített a damaszkuszi úton. A Hegyi Beszéd tanítása, Jézus magatartása és szolgálata az Ószövetség fölött áll. Jézus a „szemet szemért, fogat fogért“ elv helyett az egymásért való élest teszi a földi élet céljává. Ezt példázza és várja tőlünk is. Ő a mi példamutató Mesterünk, aki előttünk jár, életével példát ad, tanítása által irányít mutat. Evangéliuma számukra „út, igazság és élet.“ A mi feladatunk nem lehet más, mint szeretettel, az erkölcsi törvény betartásával éljünk és munkálkodjunk, hogy legyen az otthonokban boldog családi élet, az emberek között egymásért való élés, és a világban tartós béke. Ámen.

LEGYETEK TÖKÉLETESEK

Mt 5,48

Emlékezzetek, mert az emlékezés az újjászületés örömeivel ajándékoz meg. Nap mint nap emlékezzetek hitbeli teendőitekre, emberi küldetésekre.

Ne feledjétek: az egy igaz Istenben egy test, egy lélek legyetek! Ez a legfőbb kifejezője vallásunknak, amely a szeretet, a tiszta szív válasza. Igen, így van és így kell lennie. Arról ismernek meg az emberek, hogy egyistenhívők vagytok, ha egymás örömeiben, bánatában, terhében osztozkodtok, ha minden igaz embert becsültök, ha egymást igazán szeretitek.

Legyetek szelídek, mint a galamb, de okosak, mint a kígyók. A jöreménységből soha ki ne fogyjatok. A megalkuvást ne ismerjétek: az igazságból, a becsületességből, a tisztalelkűségből egy mákszemnyit se engedjétek. Mindig munkálkodjatok, miként azt gondviselő Istenünk cselekszi.

Járjátok az üdvösség, az istenfiúság, az igaz emberség, az emberi méltóság útját, így a legfőbb hitelveinkből fakadó áldott biztatást élitek meg

Az Úr háza legyen és maradjon lelki otthonotok, ahol a hívek áldott közösségében lelketek mindig szabadon szárnyal a magasságok felé, s e szárnyalásban Isten közelségét, a lélek boldogító jóságát, az ember-testvériség melegét, az istenfiúság üdvösségét érzitek.

De ezt a templomi lelkületet Isten hajlékából mindig de mindig vigyétek magatokkal a mindennapok világába annak bizonyítására, hogy emberi küldetésetek igaz útját járjátok.

Ez az üdvösség útja. Áldott, mindörökké áldott legyen, aki ezen az úton halad és aki erre másoknak is példát mutat. „Gyertyát sem azért gyújtanak, hogy a véka alá, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék és fényljk mindazoknak, akik a házban vannak“. (Mt 5,15)

A jóra, az eszményire való törekvés, hitelveinknek megvallása és tudatos megélése legyen hát számotokra életszükséglet, mindennapi feladat, örök kötelezettség. Így váljk példás életté bennetek az evangéliumi parancs: „Legyetek azért ti tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes“, mert „Nem minden, aki ezt mondja nékem: Uram! Uram! megyen be a mennyek országába; hanem aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát“. Ámen.

EGYHÁZI ÉLET — HÍREK

Egyházi Képviselő Tanács

Az E.K. Tanács június 17-én rendkívüli ülést tartott dr. Barabássy László főgondnok elnöketével, melynek egyetlen napirendi pontja volt: A román népnek az ENSZ rendkívüli leszerelési üléséhez intézett felhívása. E.K. Tanács egyhangú határozatában örömmel állapította meg, hogy az Unitárius Egyház hívei és lelkészei felelősségtudattal és őszinte békevágygal csatlakoztak hazánk valamennyi polgárához, erősítve a milliók egységes akaratát a leszerelés, a fegyvermentes világ és a tartós béke megteremtése érdekében, hogy Európában és az egész világon megszűnjön az atomfegyverek telepítése, és a meglévő készletek megsemmisíttessenek.

E.K. Tanács üléséből üdvözlő táviratot intézett Nicolae Ceaușescu államelnökhöz.

Lelkészi értekezletek

A II. évnegyedi közérdekű és teológiai lelkészi értekezleteket június 8—11. napjain tartották meg. A közérdekű előadás témája: „Területi öngazgatási és önellátási program a lakosság ellátásának biztosítására, az 1982—1985. közötti időszakban“. Az előadást Kedei Mózes újszékelyi lelkész készítette el. A teológiai értekezőt tárgyát képezte: dr. Erdő János „A vallásos tapasztalat tartalma és tekintélye“ című előadása. A kolozs-tordai egyházkörben Szabó Dezső kolozsvár-napocai lelkész „Jakab apostol levele“, a székelykeresztúr-udvarhelyi egyházkörben Zsigmond Attila kobátfalvi lelkész „János evangéliuma“ címen tartott előadást.

Lelkésznevelés

A Protestáns Teológiai Intézetben a II. félévi vizsgákat május 24—június 25. között tartották meg. Az unitárius hallgatók nagy része eleget tett a vizsgai követelményeknek.

A június 27-én tartott évváró istentiszteleten dr. Szabó Árpád tanár prédikált. Ugyanaznap délután tartották meg az intézet évváró ünnepélyét, melyen dr. Erdő János rektor helyett dr. Péntek Árpád számolt be az 1981—1982-es tanévről, és osztotta ki a pályadíjakat és jutalmakat.

A húsvéti és pünkösti ünnepeken hallgatóink a különböző egyházközségekben legátusi szolgálatot végeztek.

Felekezeti teológiai konferencia

A 39. felekezeti teológiai konferenciát június 15-én a nagyszebeni Ortodox Teológiai Intézetben tartották meg. A konferencián részt vettek az egyházak képviselői, a teológiai intézetek és szemináriumok igazgatói, tanárai, az egyházi folyóiratok szerkesztői, doktorjelöltek és a helybeli intézet hallgatói.

Az értekezletet dr. Constantin Voicu, a nagyszebeni Ortodox Teológiai Intézet rektora nyitotta meg. Ezt követte dr. Antonie Plămădeală, Erdély ortodox érsekének üdvözlő beszéde, melyben megemlékezett a hazánkban folyó békemunkáról, majd beszámolt a világvallások képviselőinek Moszkvában tartott konferenciájáról.

A felekezeti teológiai konferencia bevezető előadását *Szentségek a keresztény egyház tanításában és életében* címen dr. Eszenyeiné Széles Mária, a Protestáns Teológiai Intézet tanára tartotta. Az első koreferátumot *Úrvacsora, a keresztény egység szentsége* címen dr. Ioan Zăgreanu, a nagyszebeni, a másodikat *Papság, szentség és szolgálat az egyház életében* címen dr. Constantin Galeriu, a bukaresti Ortodox Teológiai Intézet tanára tartotta. Az előadásokat követő megbeszélés során a felszólalók dogmatikai magyarázattal egészítették ki az elhangzott előadásokat.

Az előadások után a rektorok és prorektorok bizottsága a konferencia konklúzióit terjesztette elő. A tanácskozás dr. Dumitru Abrudan nagyszebeni prorektor beszédével ért véget.

Ugyanaznap délután Ioan Barac, külügyminisztériumi tanácsos „Románia Szocialista Köztársaságnak a világ államaival való együttműködését és a kapcsolatok fejlesztését, valamint az azokkal való párbeszédet előmozdító politikájáról” tartott előadást. A tanulságos konferenciát részletes megbeszélés követte.

Püspöki látogatás

Dr. Kovács Lajos püspök április 13—30. között a székelykeresztúr-udvarhelyi egyházkörben folytatta az elmúlt évben megkezdett látogatását a következő egyházközségekben és filiákban: Újszékely, Alsóboldogfalva, Fiafalva, Székelykeresztúr, Csekefalva, Szentábrahám, Gagy, Kismedesér, Firtosmartonos, Böződkörispatak, Énlaka, Székelyderzs, Székelymuzsna, Korond, Fenyőkut, Firtosváralja, Kede és Medesér. A püspöki látogatáson részt vettek dr. Kovács Lajosné főtisztelendőasszony, Báró József esperes, Andrási György előadótanácsos és Tana Ferenc főszámvévo. A püspöki vizitáció számbavette az egyházközségek életét, ingó és ingatlan javait. A gyülekezet tagjaival keblitanács és közgyűlés keretében, valamint istentiszteleten találkozott.

Dr. Eugene O. Pickett látogatása

Az észak-amerikai Unitárius Univerzalista Egyház elnöke, dr. Eugene O. Pickett március 20. és április 1. között meglátogatta egyházunkat felesége, Helen Pickett, dr. Gene Reeves a chicagói Meadville/Lom-

bard Unitárius Teológiai Intézet dékánja és dr. John Mayer a St. Catherine-i (Kanada) egyetem professzora kíséretében.

A látogatás keretében márc. 27-én dr. Gene Reeves előadást tartott a Protestáns Teológiai Intézetben „Procesz teológia“ címen. Ezután a református és evangélikus püspökségen, valamint az ortodox érsekségen tettek látogatást. Aznap délután a tordai városi múzeumban megtekintették Körösfői Kriesch Aladár „1568-i országgyűlés“ c. képét, majd meglátogatták a tordai, alsófelsőszentmihályi, várfalvi, aranyosrákosi és sinfalvi egyházközségeket. Március 28-án, vasárnap a kolozsvár-napocai belvárosi templomban tartott istentiszteleten dr. Eugene Pickett prédikált, a fordítást dr. Erdő János főjegyző végezte. Vasárnap este dr. Kovács Lajos püspök és felesége, dr. Erdő János főjegyző és András György tanácsos kíséretében Marosvásárelyre utaztak, és részt vettek az egyházközség esti istentiszteletén, amelyen az egyházi beszédet dr. Eugene Pickett mondta. Március 29—31. napjain látogatást tettek a segesvári, újszékelyi, alsóboldogfalvi, fiatfalvi, székelykeresztúri, siménfalvi, kadácsi, kobátfalvi, székelyudvarhelyi, homoródszentmártoni, recsenyédi, homoródszentpáli, oklándi, homoródszentpéteri, városfalvi, homoródjánosfalvi, sepsiszentgyörgyi, árkosi és brassói egyházközségekben.

Április 1-én külföldi vendégeink a Vallásügyi Hivatalban tettek tisztelő látogatást.

A „Brassai Sámuel“ Líceum megalapításának 425. évfordulója

A líceum június 5—6. napjain ünnepelte 425. évfordulóját. Június 5-én az iskola tanulói és tanárai tudományos ülészek keretében dolgoztak fel és mutatták be a líceum múltját és jelenét; június 6-án tartott emlékünnepeleyn Boda József igazgató, az egykori unitárius kollégium múltját és a líceum jelenét ismerető előadást olvasott fel, melyet gazdag kultúrműsor követett. Az emlékünnepeleyn egyházunk vezetősége is részt vett.

A világvallások békekonferenciája

Május 10—14. között a világvallások képviselői Moszkvában gyűlést tartottak, melynek témáját képezte: „Mentsd meg az életet“, „Vallási személyiségek az élet'szent ajándékának megmentéséért a nukleáris katasztrófától“. A konferencia négy dokumentumot fogadott el: egy-egy felhívást a világvallások vezetőihez és követőihez, a világ kormányaihoz és az ENSZ 1982. évi leszerelési közgyűléséhez, valamint kommunikét a konferencia lefolyásáról és munkájának eredményeiről.

Az IARF elnöke, dr. Nikkyo Niwano beszéde az ENSZ leszerelési ülésén

Dr. Nikkyo Niwano az Unitárius Világszövetség (IARF) elnöke beszédet mondott az ENSZ leszerelési értekezletén New Yorkban június 24-én. Beszédében többek között ezeket mondta: „Az IARF is azok közé az egyházi világszervezetek közé tartozik, mely sokféle módon

támogatja az ENSZ törekvéseit. Mint az IARF elnöke és a japán Rissho Kosei-kai szabadelvű vallásos mozgalom vezetője szólok, annak az egyetlen nemzetnek a fiaként, mely elsőként szenvedte el az atombombaszörnyűségeit. Úgy érzem, hogy kötelességem szólni és elmondani, hogy milyen veszedelmet jelent földünkön a nukleáris fegyverek elterjedése“.

„A múltban a hadat viselők mindig találtak valamilyen igazolást az elkövetett háborús cselekményekre. A nukleáris háború borzalmai és fenyegető csapásai között mindenféle védekezés és igazolás értelmetlenné válik. Abban a háborúban nem lehet győztes; ahol nincsenek túlélők. Egy nukleáris háború rémével szemben — mert az kegyetlenség és a legszörnyűbb katasztrófa az élet szentségével szemben — nem maradhatunk semlegesek“.

Nyugalomba vonult Dr. Donald Sz Harrington

A New-York-i Community Church unitárius egyházközség vezető lelkese, ismert teológus, egyházunk barátja június 6-án búcsúzott el gyülekezetétől.

Dr. Donald Sz. Harrington 1914-ben született; tanulmányait a chicagói egyetemen és a Meadville Teológiai Intézetben végezte el. 1939-ben házasságot kötött Szánthó Vilma unitárius lelkésznővel. Lelkészi szolgálatát 1939-ben kezdte meg Chicago egyik unitárius egyházközségében; 1944-től a New-York-i Community Church egyházközségben működött. Doktori fokozatot szerzett a chicagói Meadville Teológiai Intézetben. A kolozsvári Protestáns Teológia Intézet, tudományos érdemeinek elismerésül dr. Donald Harrington lelkészt díszdoktorrá avatta. Több évtizedes lelkészi szolgálatával, tudományos munkásságával és nem utolsósorban közéleti tevékenységével általános elismerést és tiszteletet érdemelt ki.

Előfizetőink figyelmébe

A Keresztény Magvető előfizetési díja 1982-ben belföldön és a szocialista országokban évi 100 lej, amelyet belföldön a lelkészi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 Cluj-Napoca, Lenin út 9) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda külföldi előfizetési osztálya — Budapest, VII. Lövölde tér 7. sz. — fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból az ILEXIM — Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box 136—137 — telex: 11226, București, str. 13 Decembrie nr. 3 címre kell fizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 200 lej, mely összeg ugyancsak az ILEXIM — Departamentul Export-Import Presă. P.O. Box 136—137 — telex: 11226, București, str. 13 Decembrie nr. 3 címre fizetendő.

KÖNYVSZEMLE

Romániai magyar irodalmi lexikon I. A—F, Kriterion könyvkiadó, Bukarest, 1981. 650 l.

Tánúi vagyunk korunk tudományos-műszaki haladásának, a földrajzi, történelmi, gazdasági, politikai, irodalmi stb. tényezők állandó és sokoldalú kiszélesedésének. Ezek alakulásában fontos szerepe van az információ-cserének, amelyben a szóbeli mellett jelentős helyet foglal el az írásbeli közlés. Ilyen irányú igények kielégítésére született meg az elhatározás a romániai magyar írásbeliségről átfogó képet nyújtó irodalmi lexikon megszerkesztésére. 1968-ban tizenegy tagú bizottság alakult — köztük volt Mikó Imre egyházunk főgondnoka —, a bibliográfia összeállításával és a lexikoni kérdőívek kibocsátásával megindult az anyaggyűjtés munkája, melybe később szakmunkatársak is bekapcsolódtak. Az anyag összeállításához forrásmunkául szolgáltak még: Osváth Kálmán *Erdélyi lexikon* (Nagyvárad 1929), Sóni Pál *A romániai magyar irodalom története* (Bukarest 1969), Kántor Lajos — Láng Gusztáv *Romániai magyar irodalom 1944—1970* (Bukarest 1973 2. kiadás), Gulyás Pál *Magyar írók élete és munkái*, Benedek Marcell *Magyar irodalmi lexikon* (Bp 1963—65) kiadványok.

A lexikon magába foglalja „a romániai magyar nemzetiség írásbeliségének címszavait 1919 január 1-től máig, átfogva az egész magyar irodalmi termést minden vonatkozásban, kiemelve a román néppel s más nemzetiségekkel való együttélés és szellemi kölcsönhatás jelenségeit.“ A magot, „a törzset“ a szépirodalom képezi, de emellett helyet kapott a közirodalom, tudományos és művészeti irodalom s az ezekhez kapcsolódó alkotások. Az „erdélyi nagyok“ mint Dávid Ferenc, Bethlen Gábor, Apáczai Csere János, a Bolyaiak, Brassai Sámuel vagy Bölöni Farkas Sándor felidézése által kidomborítást nyert a haladó hagyományok ápolásának művelődési jelentősége.

Örömmel vesszük kézbe a romániai magyar irodalmi lexikon első (A—F) kötetét, és várjuk a beígért további három (G—K, L—R, S—Z) kötet megjelenését, mely „összefoglalója és tükrö annak a szellemi teljesítménynek, amely e tájon létrejött, s amely Románia szellemiségének — részeiben, kimagasló teljesítményeiben éppúgy, mint összességében — szerves része“.

S ha már az előző írója az utolsó bekezdésben a további kiadások jobb kivitele érdekében felkérte olvasóit arra, hogy írásban és szóban:

figyelmeztessék a kötet szerkesztőit a hiányosságokra, hadd jegyezzük meg, hogy a teológiai irodalom képviselőit és címszavait sem kellett volna figyelmen kívül hagyni, mivel az egyházi és teológiai folyóiratokban megjelenő írások és közlések hasonlóképpen szerves részét képezik a romániai magyar írásbeliségnek.

A. Gy.

Csiky Kálmán, Csiky Csaba: *A lelki jelenségek kórfolyamatai*. Dacia könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1982. 278. l.

A lelki megbetegedések évek, századok óta foglalkoztatják az emberiséget. Az elmebetegséghez és az elmebetegekhez való viszonyunk igen ellentmondásosan alakult. Számtalan, egymásnak sokszor ellentmondó felfogás született a megbetegedés okairól, a betegségek kezeléséről. Tévhitek és előítéletek öveztek a beteget, és ez még napjainkban is kísért, megnehezítve az elmeorvos és a beteg helyzetét egyaránt. Századunk elmeorvosának — hála a tudománynak (biológia, genetika, kémia stb.) rohamos fejlődésének — jórészt sikerült a megbetegedések kórtanát, kifejlődésük folyamatát, feltárnia. Egyben képesek bizonyult arra is, hogy a megelőzésben a korai felismerésben és a gyógyításban számottevő eredményeket érjen el, és a lelki betegekkel kapcsolatos humanus orvosi és társadalmi magatartást tudományosan megalapozza.

Csiky Kálmán és Csiky Csaba, a két neves marosvásárhelyi pszichiáter összefoglaló munkájában részletesen ismerteti a lelki megbetegedéseket, a korszerű gyógymódokat és gyógyszereket. Az általuk kidolgozott és eredményesen alkalmazott kísérlemzéssel és gyógymódokkal kapcsolatban nagy hangsúlyt helyeznek a megelőzésre és „az emberi gondolat- és érzésvilág megjavítására“.

A lelki jelenségek kórfolyamait a szerzők 15 részben tárgyalják: A pszichiátria tárgyköre és feladata, A gyermek- és az ifjúkori pszichés fejlődés, Részletes pszichopatológia, Pszichoterápia, A biológiailag aktív gyógymódok, Pszichofarmakológia: pszichotróp gyógyszerek és gyógymódok, Mentálhigiéne, Az exogén pszichózisok, A szkizofréniák, Mánias-depressziós pszichózis, endogén uni- és bipoláris pszichózisok, Pszichopátia, szociopátia és pszichopataid tünetegyüttes, A neurózisokról általában, az ún. experimentális neurózis, a neurózis formái, Gyenge-elmejűség, Involúciós pszichózisok és Toxikomániák.

A két neves szerző első hazai magyar nyelvű munkája nemcsak tudományos, hanem derűlátó üzenet is, mert a lelki megbetegedések megelőzésével s gyógyításával kapcsolatos misztikumot és előítéleteket eloszlatja. Nemcsak a szakembereknek nélkülözhetetlen; de mindenki számára érthető, élvezetes és hasznos olvasmány.

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R. S. România

Anul 88

Nr. 2

1982

Cluj-Napoca

CONȚINUT

Apelul poporului român adresat sesiunii consacrate dezarmării a Organizației Națiunilor Unite	67
Rugăciune de pace	68

STUDII

Edward Robinson: Autoritatea experienței religioase	69
Ralph Waldo Emerson Caracter	75
Dr. András Bodor Cei patruștedouăzecișicinci de ani ai Liceului Brassai Sámuel din Cluj	77
István Kovács Date la biografia Kelemen Lajos	89
Huba Mózes Plan editorial comun din anul 1935 al lui Balázs Ferenc și Szabédi László	91
Géza Fóris Date din istoria parohiei Pipiea, partea a III-a	92

LUCRĂRI OMILETICE

Dr. Eugene O. Pickett Nu sîntem singuri	100
Dr. Béla Varga Domnul privește ceea ce este în inimă	102
Vorbe și fapte	105
Fiul risipitor	108
Samarineanul milostiv	109
Ceea ce este etern	111
László Székely Regula de conviețuire a lui Iisus	113
Să fiți desăvârșiți!	115
VIATA BISERICESCA ȘI ȘTIRI	117
RECENZII	121

Intreprinderea Poligrafică Cluj, Municipiul Cluj-Napoca cd. nr. 3071/1982

